

Mark Bovens, Meike Bokhorst, Roel Jennissen & Godfried Engbersen

MIGRATIE EN CLASSIFICATIE:

NAAR EEN MEERVOUDIG MIGRATIE-IDIOOM

WRR

*Migratie en classificatie: naar een meervoudig
migratie-idioom*

De serie 'Verkenningen' omvat studies die in het kader van de werkzaamheden van de WRR tot stand zijn gekomen en naar zijn oordeel van zodanige kwaliteit en betekenis zijn dat publicatie gewenst is. De verantwoordelijkheid voor de inhoud en de ingenomen standpunten berust bij de auteurs.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid
Buitenhof 34
Postbus 20004
2500 EA Den Haag
Telefoon 070-356 46 00
E-mail info@wrr.nl
Website www.wrr.nl

Migratie en classificatie: naar een meervoudig migratie-idioom

Mark Bovens, Meike Bokhorst, Roel Jennissen en Godfried Engbersen

Rapporten aan de Regering vanaf nr. 68 zijn verkrijgbaar in de boekhandel.
Alle *Rapporten aan de Regering* en publicaties in de reeksen *Verkenningen*, *Working Papers* en *Policy Briefs* zijn beschikbaar via www.wrr.nl.

Vormgeving binnenwerk: Textcetera, Den Haag
Figuren en tabellen: Textcetera, Den Haag
Omslagafbeelding: cimon communicatie, Den Haag

ISBN 978 94 90186 36 4
e-ISBN 978 94 90186 37 1 (pdf)
NUR 756

© WRR, Den Haag 2016

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j^o het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

INHOUD

Ten geleide	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	13
1.1 Versleten migratie-idioom	13
1.2 Componenten van classificatie	15
1.3 Oogmerk en opbouw van deze verkenning	17
2 De opkomst en ontwikkeling van de termen ‘allochtoon’ en ‘autochtoon’	21
2.1 Aanleiding voor de term ‘allochtoon’	21
2.2 Overname van de term in de reguliere statistieken	22
3 De huidige classificatiepraktijk	27
3.1 Statistische bureaus en kennisinstellingen	27
3.2 Politici en beleidsmakers	28
3.3 Media	32
4 Classificatie in andere landen en internationale organisaties	37
5 Ervaringen en opvattingen van de ‘allochtonen’ zelf	41
6 Voorgestelde alternatieven	47
7 Functies en keerzijden van classificatie naar herkomst	51
7.1 Het belang van classificaties voor beleid	51
7.2 De keerzijden van classificeren	52
7.3 Waarom dan toch classificeren naar herkomst?	54
8 Afwegingskader classificatie en terminologie	59
8.1 Wanneer wel en niet classificeren naar herkomst?	59
8.2 Hoe classificeren naar herkomst?	60
9 Naar een meervoudig migratie-idioom	63
9.1 Classificeren naar herkomst: als het niet anders kan	63
9.2 Clustering: migratiediversiteit vraagt om een diversiteit aan clusters	64
9.3 Labeling: inwoners met een migratieachtergrond en een Nederlandse achtergrond	67
9.4 Toepassing van de uitgangspunten in beleidsdossiers	70

10	Epiloog	75
	Literatuurlijst	77

TEN GELEIDE

De termen ‘allochtoon’ en ‘autochtoon’ hebben hun tijd gehad. De huidige migratiediversiteit in ons land vraagt om een diversiteit aan classificaties. De migranten zijn inmiddels zo verschillend qua herkomstland, migratiemotief en migratieduur dat ze niet meer onder de overkoepelende termen ‘allochtonen’ of ‘westers’ en ‘niet-westers’ zijn te vangen. Deze termen roepen ook steeds meer discussie op vanwege hun beladen karakter. In het kader van het project Migratiediversiteit zoekt de WRR daarom voor de eigen teksten naar classificaties en termen die passend zijn. Ze moeten zo goed mogelijk aansluiten op de sociale werkelijkheid, voldoende verfijning bieden voor beleidsadvies en geen uitsluitende werking hebben.

Het doel van deze verkenning is vooral om een verantwoording te geven van het gebruik van categorieën en termen door de WRR. Deze verkenning biedt daarnaast achtergrondinformatie en afwegingscriteria waar ook het publieke debat zijn voordeel mee kan doen. We hopen dat onze reflecties en overwegingen behulpzaam kunnen zijn bij het bredere debat in wetenschap, beleid en maatschappij over het idioom rond migratie en integratie.

Deze verkenning is voorbereid door de WRR-projectgroep bestaande uit Mark Bovens (raadslid), Meike Bokhorst (projectcoördinator), Roel Jennissen en Godfried Engbersen (projectvoorzitter). Sümeyye Ekmekçi, Peter Scholten, Laura Mulder, Ellen Wiering en Emina Čerimović hebben meegewerkt aan de tekst. Arjen Leerkes (EUR/WODC) heeft bijgedragen aan de discussie, en analyses uitgevoerd voor het hoofdstuk over de ervaringen en opvattingen van de doelgroep zelf. Ernst Hirsch Ballin, Will Tiemeijer, Huub Dijkstra en Peter de Goede hebben een klankbordrol vervuld.

De WRR heeft over dit vraagstuk van gedachten gewisseld met deskundigen van het CBS, SCP en SZW. Onze dank gaat in het bijzonder uit naar Jeroen Ooijevaar, Han Nicolaas, Wim Leunis, Huib van de Stadt en Ruben van Gaalen van het CBS, Jaco Dagevos van het SCP en Arjen Verweij van het ministerie van SZW. Verder hebben wij verschillende expertbijeenkomsten georganiseerd en gesprekken gevoerd met onder anderen Han Entzinger, Kees Groenendijk, Rinus Penninx, Ashley Terlouw, Joop de Beer, Hasib Moukaddim, Nadia Bouras, Sinan Çankaya en Jurriaan Omlo. Daarvan is dankbaar gebruikgemaakt bij het schrijven van deze tekst. De WRR is eenieder die bereid was om zijn of haar kennis en ideeën te delen zeer erkentelijk.

SAMENVATTING

De tweedelingen ‘allochtoon en autochtoon’ en ‘westers en niet-westers’ passen niet langer bij onze zeer diverse samenleving. De huidige migratiediversiteit vraagt om een diversiteit aan classificaties. De tweedelingen staan ook steeds meer ter discussie vanwege hun beladen, rangschikkende karakter.

Classificatie naar herkomst bestaat uit verschillende componenten. Registratie is het vastleggen en bewaren van gegevens van inwoners. Dataverwerving is de manier waarop deze informatie wordt verzameld. Clustering of categorisering is de indeling van deze gegevens in groepen om zo de complexiteit te reduceren. Labeling, ten slotte, is het toewijzen van termen aan clusters. Voor elke component van classificatie naar herkomst geldt dat er discussie mogelijk is over de wijze waarop de overheid te werk gaat.

Deze verkenning maakt een beredeneerde keuze voor het door de WRR gehanteerde idioom in het project Migratiediversiteit. In het beschrijvende deel van de verkenning staan we stil bij de huidige classificatiepraktijk in Nederland en daarbuiten, de kritiek daarop en de alternatieven. In het beoordelende deel formuleren we afwegingskaders om te bepalen wanneer het zinvol is te classificeren naar herkomst en welke eisen dan te stellen zijn aan clustering en labeling.

In 1971 introduceerde sociologe Verwey-Jonker de begrippen ‘autochtoon’ en ‘allochtoon’. ‘Allochtoon’ betekent letterlijk ‘van een ander land’. De term maakte opgang na het WRR-rapport *Allochtonenbeleid* uit 1989. Het CBS nam de term ‘allochtoon’ over in de officiële statistieken en voegde daar het onderscheid ‘westers versus niet-westers’ aan toe.

In het wetenschappelijke, politieke en maatschappelijke debat is al lange tijd een discussie gaande over de termen ‘allochtoon en autochtoon’ en ‘westers en niet-westers’. Sinds 2008 neemt het gebruik van de termen ‘allochtoon en autochtoon’ af in kranten en parlementaire documenten. Overheden en organisaties kiezen voor andere begrippen, zoals ‘migranten’ of ‘Turkse Nederlanders’. Breed gedeelde alternatieven zijn er niet.

Nederland is het enige land ter wereld dat in zijn statistieken onderscheid maakt tussen autochtonen en allochtonen op basis van het geboorteland van iemands ouders. Het is ook een van de weinige landen waar het nationale statistisch bureau zowel het geboorteland van mensen zelf als dat van hun ouders registreert. De buurlanden van Nederland verschillen behoorlijk van elkaar in de classificatie van migranten. In Frankrijk is het taboe om herkomst of etniciteit te registreren. In Duitsland spreekt men van personen met een migratieachtergrond (*Migrationshintergrund*), waar ook kinderen van migranten onder vallen. De Angelsaksische landen spreken over ‘*first, second en third+ generations of migrants*’. De meeste andere landen spreken over ‘migranten’ en soms ook over ‘nakomelingen van migranten’.

Er is nog weinig onderzoek gedaan naar wat de mensen op wie de term ‘allochtoon’ betrekking heeft er zelf van vinden. Uit SCP-onderzoek blijkt dat een meerderheid van de ‘eerste generatie’ zichzelf wel als ‘allochtoon’ ziet. Onder de ‘tweede generatie’ is dat al veel minder het geval. Van hen ziet minder dan de helft zichzelf als allochtoon. Er zijn ook grote verschillen tussen migrantengroepen. Migrantengroepen lijken zichzelf minder als allochtoon te zien naarmate zij zich meer thuis voelen in Nederland, minder problemen ervaren met de Nederlandse taal en een betere arbeidsmarktpositie hebben. Velen ervaren het gebruik van de term ‘allochtoon’ als negatief en beladen.

In de afgelopen jaren zijn er verschillende alternatieven aangedragen voor de registratie, dataverwerving, clustering en labeling. Zo valt de registratie bijvoorbeeld te beperken tot de eerste generatie door niet langer het geboorteland van iemands ouders vast te leggen. De dataverwerving is aan te passen door mensen zelf te laten aangeven welke categorie bij hen past. Dichotome clusterings zijn te vervangen door het onderliggende, gedetailleerde onderscheid naar herkomstland. De clustering en labeling zijn ook inclusiever te maken door alleen de eerste generatie migranten ‘allochtonen’ te noemen en de tweede generatie, die hier geboren is, voortaan ‘autochtonen van de eerste generatie’ te noemen. Labeling kan ruimte bieden voor meervoudige identiteiten door het koppelteken-model, waarbij iemand bijvoorbeeld een Turkse Nederlander of Turks-Nederlands burger is.

In het beoordelende deel van de verkenning komt eerst de vraag aan de orde of het wel nodig is om classificaties te herijken en of we niet beter helemaal af kunnen zien van classificatie naar herkomst. Wij stellen ons op het standpunt dat het radicaal afzien van het maken van onderscheid naar herkomst beperkingen met zich meebrengt voor wetenschap en beleid. Kleurenblindheid in de officiële statistieken leidt tot een gebrekkig zicht op achterstanden wat betreft onderwijs, arbeidsmarkt en gezondheid. Het maken van onderscheid naar migrantengroepen kan zinvol zijn bij de monitoring van problemen, de ontwikkeling van beleid en het bepalen van de effectiviteit van beleid.

Om te kunnen bepalen of classificaties zinvol zijn, is het nuttig een afwegingskader te formuleren. Classificeren naar herkomst is alleen gerechtvaardigd indien dat een legitiem doel dient (eis van legitimiteit), als het aantoonbaar bijdraagt aan dat doel (eis van functionaliteit), als het doel niet op een andere manier valt te bereiken (eis van subsidiariteit) en als de voordelen van classificatie opwegen tegen negatieve effecten (eis van proportionaliteit). Indien het gerechtvaardigd is om te classificeren naar herkomst dient bij de clusters en termen rekening te worden gehouden met informatieve en performatieve eisen. De informatieve eisen zijn dat clusters en termen voldoende empirische verfijning moeten bieden, dat ze de continuïteit en validiteit van de onderliggende indelingen waarborgen en dat ze zo min mogelijk verwarring veroorzaken. De performatieve eisen zijn dat de termen zo min mogelijk uitsluitende werking moeten hebben, geen negatieve associaties oproepen en zoveel mogelijk nevenschikken in plaats van rangschikken.

Wat betekent deze analyse voor het WRR-onderzoek rond migratiediversiteit? Het uitgangspunt is dat classificeren naar herkomst alleen gebeurt als het niet anders kan. De labels autochtoon en allochtoon zijn niet meer passend. Het label 'allochtoon' is technisch niet correct voor de nakomelingen van migranten, heeft een uitsluitende werking en roept negatieve associaties op. Het onderscheid 'westers versus niet-westers' is niet langer bruikbaar. De verschillen binnen deze twee groepen zijn groot en het onderscheid is rangschikkend. Een alternatieve tweedeling is echter niet zinvol gezien de grote diversiteit wat betreft de landen van herkomst.

Wat nodig is, is een meervoudig migratie-idioom. De onderzoeksvraag of de beleidskwestie dient het begrippenkader te bepalen in plaats van andersom. Onderzoekers of beleidsmakers kunnen dan verschillende labels en indexen hanteren om herkomstlanden te clusteren. Bijvoorbeeld de Parliamentary Power Index, wanneer een onderzoeker is geïnteresseerd of migranten al dan niet uit landen met een liberale, democratische traditie komen, of de Human Development Index, wanneer men onderscheid wil maken naar het welvaartsniveau van de herkomstlanden. Wij zullen zo min mogelijk in algemene termen spreken. Als dat toch nodig is, bijvoorbeeld bij bevolkingsstatistieken, dan spreken we over 'inwoners met een migratieachtergrond' en 'inwoners met een Nederlandse achtergrond'. Ook kinderen van migranten kunnen vallen onder 'inwoners met een migratieachtergrond'.

Het wijzigen van clusters en labels is een oplossing voor de korte termijn. Op de langere termijn zouden ook de afbakeningen die aan de clusters en labels ten grondslag liggen, kunnen worden aangepast. Hoewel de hier voorgestelde classificatiediversiteit een verbetering is ten opzichte van het huidige begrippenapparaat, kunnen ook deze nieuwe indelingen en labels op den duur negatief geladen raken. Toch helpt het als classificaties de maatschappelijke tegenstellingen tussen gevestigde burgers en nieuwkomers niet onnodig versterken.

1 INLEIDING

1.1 VERSLETEN MIGRATIE-IDIOOM

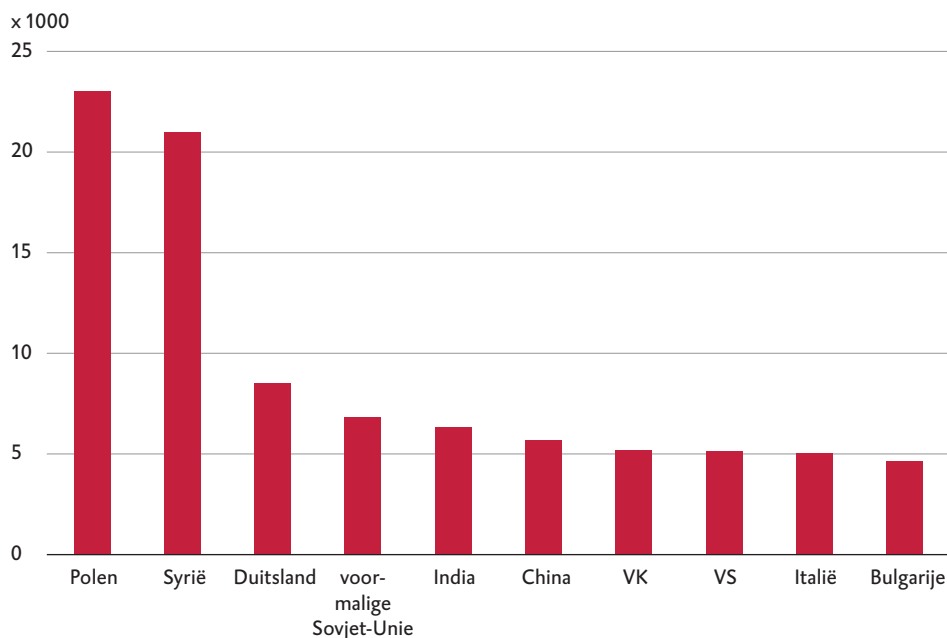
Taal is niet neutraal. Termen waarmee groepen worden aangeduid kunnen een eigen leven gaan leiden en niet langer aansluiten bij de sociale werkelijkheid. Begrippen perken in en sluiten uit. Dat geldt zeker voor de tweedelingen ‘allochtoon en autochtoon’ en ‘westers en niet-westers’. Deze labels passen niet langer bij de huidige migratiediversiteit in onze samenleving. Ze staan ook steeds meer ter discussie vanwege hun beladen, rangschikkende karakter.

Hoe wetenschappers migrantengroepen classificeren en welke labels ze gebruiken, heeft invloed op het beleid en op het publieke debat rond immigratie en integratie. Daarom besteden we in deze verkenning apart aandacht aan het idioom dat we als WRR hanteren om te spreken over migratiediversiteit. De centrale conclusie zal zijn dat, juist omdat de migratie zo divers is, ook de classificaties divers moeten zijn.

Een cruciaal bezwaar tegen de tweedelingen ‘allochtoon en autochtoon’ en ‘westers en niet-westers’ is dat ze niet subtiel genoeg zijn om recht te doen aan de sociale werkelijkheid in onze samenleving. In de 21ste eeuw komen migranten uit alle delen van de wereld naar Nederland. Ze verschillen onderling sterk in opleidingsniveau, sociaal-economische positie, migratiemotieven en verblijfsduur. De overkoepelende begrippen ‘westers allochtoon’ en ‘niet-westers allochtoon’ zijn daarom niet meer informatief. Om een voorbeeld te geven: volgens de CBS-data bestond de top tien van geboortelanden van de immigranten die in 2015 naar Nederland kwamen en niet in Nederland waren geboren achtereenvolgens uit: Polen, Syrië, Duitsland, de voormalige Sovjet-Unie, India, China, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten, Italië en Bulgarije (zie figuur 1.1).¹ Er is weinig gemeenschappelijks wat migranten uit deze landen kenmerkt, afgezien van hun herkomst uit het buitenland. Velen hebben meer gemeen met burgers met een Nederlandse achtergrond, dan met elkaar.

Onder het brede label ‘allochtoon’ vallen tegenwoordig zowel recent ingevlogen ICT-specialisten uit India of de VS, Erasmus-studenten uit andere EU-landen, Syrische vluchtelingen, als in Nederland geboren en getogen kinderen van Turkse arbeidsmigranten. Ook Limburgers en Friezen van wie de vader of moeder in een koloniaal verleden is geboren in Indonesië of Suriname gelden als ‘allochtoon’. En ook vrijwel alle leden van het Koninklijk Huis zijn allochtoon, omdat ten minste een van hun ouders in het buitenland is geboren.

Figuur 1.1 Top tien van de geboortelanden (exclusief Nederland) van immigranten in 2015

Een probleem met de begrippen ‘allochtoon en autochtoon’ is vooral dat het ogenschijnlijk neutrale koepeltermen zijn die in het dagelijks gebruik beladen zijn geraakt. Omdat de term ‘allochtoon’ overwegend gebruikt wordt bij het benoemen van maatschappelijke problemen, heeft de term een negatieve connotatie gekregen. Kinderen van migranten hebben bovendien het gevoel dat ze nooit afkomen van het stempel ‘allochtoon’. Hoe ze ook hun best doen, ze blijven altijd ‘niet van hier’. Als ‘niet-Nederlander’ kun je je nog laten naturaliseren tot Nederlander, maar ‘allochtoon’ blijf je heel je leven, zelfs als je in Nederland bent geboren en getogen. Door te spreken van allochtonen van de tweede en soms zelfs derde generatie blijven ook de kinderen en kindskinderen altijd ‘van een ander land’. Het begrippenpaar creëert zo afstand in plaats van nabijheid en maakt de tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen alleen maar groter (Groenendijk 2007: Schinkel 2008). Veel overheden gebruiken deze begrippen daarom niet meer.

Een probleem met de tweedeling ‘westers en niet-westers’ is dat deze kan worden opgevat als een culturele rangschikking in plaats van als neutrale nevenschikking. Het CBS heeft deze indeling bedacht om de allochtonen verder in te delen. Dit onderscheid lijkt geografisch van aard, maar is in feite een cultureel onderscheid dat koloniale associaties oproept. De tweedeling is bedoeld om culturele verschillen te reflecteren die relevant zijn voor beleid, maar is een classificatie naar etniciteit met een discriminerend effect (Hirsch Ballin 2014: 22).

Tot de westerse herkomstlanden rekent het CBS vooral de landen met een overwegend West-Europese bevolking of cultuur. Hiertoe behoren de landen van Europa en Noord-Amerika, maar ook voormalige koloniën met een overwegend uit West-Europa afkomstige bevolking, zoals Australië en Nieuw-Zeeland. Voormalige koloniën die geen overwegend West-Europese bevolking of cultuur kennen, zoals de landen in Latijns-Amerika, Afrika en de meeste landen in Azië, gelden als 'niet-westers', ook als zij ten westen van Nederland liggen. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor de immigranten uit 'De West', uit Suriname en de voormalige Nederlandse Antillen, waarvan het overgrote deel zelfs de Nederlandse nationaliteit heeft. Immigrantengroepen uit 'De Oost', het voormalige Nederlands-Indië, die overwegend een Europese achtergrond hadden, worden door het CBS echter wel als 'westers' geassocieerd. Niet de geografische ligging van het herkomstland, maar de overwegend 'blanke' kenmerken van de migrantengroepen geeft uiteindelijk de doorslag (Van der Haar en Yanow 2011: 170, De Jong 2010).

In deze verkenning zullen we concluderen dat de generieke tweedelingen tussen 'autochtonen' en 'allochtonen' en tussen 'westerse' en 'niet-westerse' allochtonen niet meer passend zijn. Het heeft ook geen zin om met één alternatief begrippenpaar te komen, daarvoor is de diversiteit onder migrantengroepen in ons land tegenwoordig veel te groot. Door de introductie van een nieuw begrippenpaar ontstaat bovendien automatisch weer een tweedeling, waarbij dat wat eigen is de norm lijkt en dat wat anders is de afwijking.

Dat betekent echter niet dat we helemaal af willen zien van classificaties. Juist omdat de migratie zo divers is, zullen ook de classificaties divers moeten zijn. Afhankelijk van de onderzoeks- of beleidsvraag die voorligt, kan er een andere classificatie nodig zijn. Soms kan dat een tweedeling zijn, maar meestal zal een grotere variëteit aan indelingen beter passen. Voor zover we in deze verkenning toch nog gebruik maken van de termen 'westerse en niet-westerse allochtonen' is dat veelal in directe verwijzing naar het taalgebruik van een auteur, instantie of andere gebruiker van die termen. Voordat we ingaan op de opzet van de verkenning staan we in de volgende paragraaf eerst stil bij de centrale concepten.

1.2 COMPONENTEN VAN CLASSIFICATIE

We onderscheiden in deze verkenning vier verschillende componenten bij de classificatie naar etniciteit. Deze zijn in box 1 weergegeven. Als eerste component van classificatie onderscheiden we *registratie*. Dat is het vastleggen en bewaren van gegevens van inwoners. *Dataverwerving* is de manier waarop deze informatie wordt verzameld. *Clustering* of categorisering is de indeling van deze gegevens in groepen om zo de complexiteit te reduceren. *Labeling*, ten slotte, is het toewijzen van termen aan clusters. Het proces als geheel noemen wij classificatie. De classificatie verloopt in de praktijk niet zo zwart-wit als hier is weergegeven. Vaak overlappen de componenten elkaar en ook de volgorde is enigszins flexibel.

Box 1: Componenten van classificatie naar herkomst**1. Registratie**

Hieronder verstaan we het vastleggen en bewaren van gegevens van inwoners door de overheid. Houdt een land bij wat de herkomst van zijn inwoners is? Dit gebeurt bijvoorbeeld niet in Frankrijk, maar wel in Nederland en in het Verenigd Koninkrijk. De twee laatstgenoemde landen verschillen in hun registratie. In Nederland is het herkomstland tot op individueel niveau te herleiden, terwijl het Verenigd Koninkrijk zich beperkt tot registraties op macroniveau.

2. Dataverwerving

Hieronder verstaan we de manier waarop de overheid informatie vergaart over de etniciteit van haar inwoners. Daarbij kunnen in grote lijnen twee methoden worden onderscheiden, die in vele varianten voorkomen. De eerste is het toekennen van een etniciteit of herkomst aan een persoon door de overheid op basis van objectieve criteria (bijvoorbeeld het geboorteland). Dat gebeurt in Nederland. De tweede methode is zelfrapportage, waarbij personen zelf mogen bepalen tot welke etnische groep ze behoren. Dat gebeurt bijvoorbeeld bij de census in de VS.

3. Clustering

Clustering of categorisering is de indeling in groepen op basis van deze gegevens. De wereld kent veel herkomstlanden en heel veel etniciteiten. Overheden, bijvoorbeeld nationale statistische bureaus, ontkomen er vaak niet aan om bepaalde etnische groepen of herkomstlanden samen te voegen om tot werkbare indelingen te komen. Deze indelingen kunnen geografisch van aard zijn en bijvoorbeeld op werelddelen zijn gebaseerd, maar ook op culturele nabijheid, of op raciale criteria. Dit laatste gebeurt onder andere in de Verenigde Staten, Canada (*visible minority population*) en Nieuw-Zeeland.

4. Labeling

Hieronder verstaan we het toewijzen van een term aan specifieke clusters. Hierbij gaat het dus om termen en begrippen die de overheid hanteert om de onderscheiden groepen aan te duiden. Meestal streven overheden naar een zo neutraal mogelijke terminologie. Daarbij kiezen ze er vaak voor om termen te hanteren die los staan van de nationaliteit van individuen, waardoor er geen rechten en plichten aan te ontleen zijn. 'Autochtoon' en 'allochtoon' en 'westers' en 'niet-westers' zijn voorbeelden van dergelijke labels.

Zo zal bijvoorbeeld de clustering vaak samenvallen met de labeling. En bij zelfrapportage in een enquête met op voorhand vastgestelde categorieën gaat de clustering vooraf aan de dataverwerving. Voor elke component van classificatie naar herkomst geldt dat er discussie mogelijk is over de wijze waarop de overheid te werk gaat.

Met *herkomst* of *afkomst* bedoelen we het land waar mensen zelf of hun ouders zijn geboren. *Etniciteit* verwijst naar de sociaal-culturele identiteit, die een bepaalde groep mensen of een aantal bevolkingsgroepen verbindt. *Nationaliteit* is de juridische status van een persoon. En met *migratiediversiteit* bedoelen we de diversiteit van migranten en hun kinderen naar herkomstland, migratiemotief, -status, verblijfsduur en sociaal-economische achtergrond.

1.3 OOGMERK EN OPBOUW VAN DEZE VERKENNING

Deze verkenning is in eerste instantie bedoeld om een beredeneerde keuze te maken voor de door de WRR gehanteerde termen binnen het project Migratiediversiteit.² De WRR heeft rond dit thema een bijzondere verantwoordelijkheid, want hij bracht in 1989 het rapport *Allochtonenbeleid* uit. Daarin stelde de WRR voor om in het beleid voortaan de door sociologe Verwey-Jonker geïntroduceerde begrippen 'autochtoon' en 'allochtoon' te hanteren. 'Allochtoon' werd gezien als een neutrale, academische term die een alternatief vormde voor negatief geladen begrippen als 'buitenlander' of 'vreemdeling', en voor begrippen die vaak de lading niet dekten, zoals 'niet-Nederlander', of 'immigrant'. Door onderscheid te maken tussen burgers van wie beide ouders in Nederland zijn geboren en burgers van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren, kon in wetenschap en beleid op neutrale wijze worden gesproken over verschillen tussen gevestigden en nieuwkomers.

We beginnen de verkenning met een informatief deel waarin we in hoofdstuk 2 de *Werdegang* beschrijven van het begrippenpaar autochtoon-allochtoon. Vervolgens geven we in hoofdstuk 3 een overzicht van het gebruik van deze termen door statistische bureaus, kennisinstellingen, het parlement, de Rijksoverheid, gemeenten en de media. Dan kijken we in hoofdstuk 4 welk idioom statistische bureaus in het buitenland hanteren en in hoofdstuk 5 hoe de gelabelde personen zelf tegen de begrippen aan kijken. We eindigen het informatieve deel in hoofdstuk 6 met een overzicht van alternatieve classificaties die in het publieke debat zijn voorgesteld.

In een beoordelend deel ontwikkelen we verschillende afwegingskaders wanneer en hoe te classificeren naar herkomst. Eerst gaan we in hoofdstuk 7 nader in op de functies en de keerzijden van classificaties. Waarom zouden we überhaupt nog classificeren naar herkomst? We formuleren vervolgens in hoofdstuk 8 een afwegingskader dat kan helpen om te bepalen of het passend is te classificeren. Vervolgens kijken we naar welke eisen te stellen zijn aan de termen die daarbij worden gebruikt. Daarna laten we in hoofdstuk 9 zien welke afwegingen wij binnen het WRR-project Migratiediversiteit maken en hoe we te werk zullen gaan. Andere organisaties kunnen uiteraard andere keuzes maken.

We hopen, in tweede instantie, met deze verkenning ook een bijdrage te leveren aan het bredere debat in wetenschap, politiek en maatschappij over het idioom rond migratie en integratie. We eindigen in hoofdstuk 10 met conclusies en een agenda met suggesties en discussiepunten voor de wat langere termijn.

NOTEN

- 1 Overigens hadden de meeste immigranten die in 2015 naar Nederland kwamen Nederland als geboorteland.
- 2 www.wrr.nl/projecten/migratiediversiteit/

2 DE OPKOMST EN ONTWIKKELING VAN DE TERMEN ‘ALLOCHTOON’ EN ‘AUTOCHTOON’

2.1 AANLEIDING VOOR DE TERM ‘ALLOCHTOON’

Het begrippenpaar ‘allochtoon en autochtoon’ is aan de geologie en de biologie ontleend. ‘Allochtoon’ betekent letterlijk ‘van een ander land’ of ‘van andere aarde’ en ‘autochtoon’ ‘van eigen bodem’; de woorden zijn afgeleid van het Griekse *allos* (ander), *autos* (zelf, eigen) en *chthoon* (land, aarde). De term ‘allochtoon’ werd eind jaren ’50 toegepast bij onderzoeken naar de positie van Belgen, die na de Eerste Wereldoorlog in Noord-Brabant waren gebleven. De term werd vervolgens gebruikt in een bundel over immigrantengroepen in Nederland, die in 1971 onder redactie van Hilda Verwey-Jonker werd uitgegeven. De term vond toen echter nog weinig navolging (Groenendijk 2007).

Immigranten werden pas in de jaren ’60 en ’70 een belangrijke categorie in het beleid. De toenmalige arbeidsmigranten werden gecategoriseerd als ‘gastarbeider’ of ‘buitenlander’, en in de jaren ’80 als ‘culturele’ dan wel ‘etnische’ minderheden (Ham en Van der Meer 2012). Naar aanleiding van de *Minderhedennota* uit 1983 kreeg het onderzoek naar de participatie van minderheden een impuls. Aanvankelijk verliep de dataverwerving gefragmenteerd, omdat elke uitvoeringsinstantie een eigen registratie aanlegde en daarbij eigen definities hanteerde. Hierdoor was het lastig om tot onderlinge vergelijking te komen (RMO 2012) en ontstond de behoefte aan een eenduidig classificatiesysteem. Daarom introduceerde het ministerie van Binnenlandse Zaken in 1992 drie criteria om herkomstgroepen te identificeren: het geboorteland van de persoon, het geboorteland van de vader en het geboorteland van de moeder.¹ Hiermee konden alle personen worden geïdentificeerd die tot de doelgroep van het minderhedenbeleid behoorden.

De WRR gebruikte de term ‘allochtonen’ in het rapport *Allochtonenbeleid* uit 1989 als alternatief voor de als denigrerend beschouwde term ‘minderheden’ (Scholten 2008). De overgang van ‘minderheden’ naar ‘allochtonen’ paste bovendien goed bij de overstap naar een integratiebeleid dat zich meer richtte op individuen in plaats van groepen. Aanvankelijk beschouwde de WRR alle vreemdelingen, genaturaliseerde vreemdelingen en Nederlanders afkomstig uit de (voormalige) overzeese gebiedsdelen als allochtoon (WRR 1989). Bovendien stelde de WRR voor om allochtonen tot in de derde generatie te onderscheiden, hetgeen zoveel mogelijk door middel van zelfidentificatie tot stand zou moeten komen.

Het begrip ‘allochtoon’ werd gezien als een neutrale, academische term die een alternatief vormde voor negatief geladen begrippen als ‘buitenlander’ of ‘vreemdeling’, en voor begrippen die de lading vaak niet dekten, zoals ‘niet-Nederlander’, of ‘immigrant’. De term ‘immigrant’ is bijvoorbeeld een demografisch begrip dat verwijst naar iemand die naar Nederland is gemigreerd en dus niet naar de in Nederland geboren kinderen van migranten. De termen ‘niet-

Nederlander' of 'vreemdeling' zijn juridische begrippen die op nationaliteit betrekking hebben en daardoor voor het integratiebeleid te weinig omvattend zijn. Zo vallen personen die genaturaliseerd zijn tot Nederlander erbuiten en behoren ook veel migranten uit de (voormalige) overzeese gebiedsdelen niet tot de vreemdelingen (WRR 1989, Leerkes 2012). De Indische repatrianten, Surinamers en Antillianen die in de decennia na de Tweede Wereldoorlog naar ons land kwamen waren immers vaak Nederlander - ze waren immers 'rijksgenoten' - en dat gold helemaal voor hun hier geboren kinderen. Het voordeel van de begrippen 'allochtoon' en 'autochtoon' is dat ze los staan van nationaliteit (Leerkes 2012).

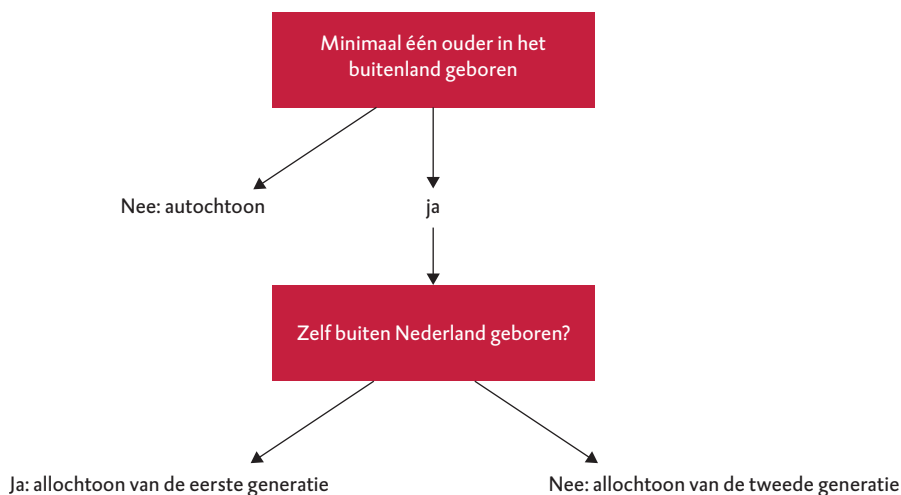
De WRR vond dat de term 'allochtoon' zou bijdragen aan het zichtbaar maken van achterstanden en het bevorderen van de integratie van mensen met een migratieachtergrond, ook als die inmiddels de Nederlandse nationaliteit hadden verworven (WRR 1989). Door middel van het begrippenpaar autochtoon-allochtoon kon op neutrale wijze in wetenschap en beleid worden gesproken over verschillen tussen gevestigden en nieuwkomers. De WRR hanteerde daarbij een ruime definitie, die ook de kleinkinderen van immigranten kon omvatten (WRR 1989).

In 2007 constateerde de WRR dat grofmazig onderscheid zoals allochtoon-autochtoon vaak contraproductief is. In plaats daarvan koos de WRR voor meer-vooudigheid en het afzien van grove categorieën die slechts één aspect van iemands identiteit centraal stellen (WRR 2007: 202): "De raad pleit er uitdrukkelijk niet voor om een nieuw begrip te introduceren ter vervanging van het begrip allochtoon. Elke verzamelterm draagt het risico in zich van onterechte en zelfs schadelijke generalisering en doet geen recht aan de groeiende verscheidenheid onder Nederlandse burgers. Wij pleiten voor zorgvuldig taalgebruik, dat functioneel en betekenisvol is in de context waarin het wordt gebruikt: op school leerling, op het werk werknemer, in sommige situaties moslim, soms Turkse Amsterdammer, soms Marokkaanse Nederlander." Het is echter makkelijker om een nieuwe term te introduceren dan een eenmaal ingeburgerde term te herzien. Zeker als de term 'allochtoon' inmiddels overgenomen is in de reguliere statistieken.

2.2 OVERNAME VAN DE TERM IN DE REGULIERE STATISTIEKEN

Het CBS nam de term 'allochtoon' over in de officiële statistieken en ook Nederlandse wetenschappers, politici, beleidsmakers, journalisten en andere opiniemakers zijn de term 'allochtoon' in de loop van de tijd op grote schaal gaan gebruiken (Leerkes 2012). In 1999 heeft het CBS een standaarddefinitie voor allochtonen ingevoerd om onduidelijkheid als gevolg van verschillende definities weg te nemen (CBS 2000). Volgens de hedendaagse standaarddefinitie van het CBS is een 'autochtoon' een persoon van wie beide ouders in Nederland zijn geboren, ongeacht het eigen geboorteland. Een 'allochtoon' is een persoon die in Nederland woonachtig is en van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren.² Een allochtoon die zelf in het buitenland is geboren, behoort tot de eerste generatie. Een allochtoon die in Nederland is geboren, behoort tot de tweede generatie.³

Figuur 2.1 Systematische weergave onderscheid autochtonen en allochtonen van de eerste en tweede generatie volgens de huidige CBS-definitie

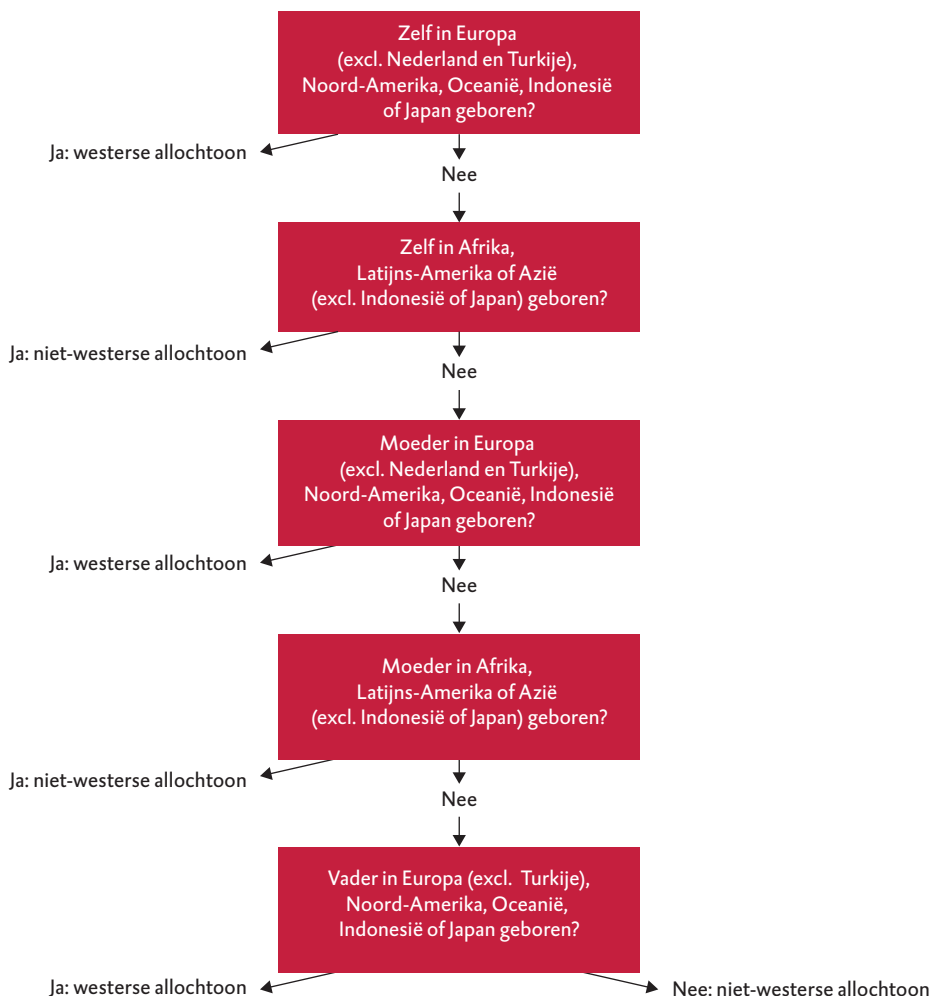
Onder de categorie 'allochtonen' vielen echter ook veel personen die politici en ambtenaren niet tot de beoogde doelgroep rekenden, zoals (de kinderen van) migranten uit EU-lidstaten, expats en repatrianten uit het voormalige Nederlands-Indië (Groenendijk 2007). Daarom werd een onderscheid gemaakt tussen westerse en niet-westerse allochtonen. Tot de westerse herkomstlanden worden gerekend: alle landen in Europa (behalve Turkije), Noord-Amerika, Oceanië, Japan, Indonesië/Nederlands-Indië en de voormalige Aziatische Sovjet-republieken.⁴ Tot de niet-westerse landen behoren Turkije, alle landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië met uitzondering van Japan, Indonesië en de Aziatische Sovjet-republieken.

Het herkomstland wordt als volgt bepaald. Personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren hebben als herkomstland Nederland (ongeacht hun eigen geboorteland). Alle overige personen worden in de eerste plaats ingedeeld op hun eigen geboorteland. Als dit echter Nederland is, wat het geval is bij de zogenaamde allochtonen van de tweede generatie, dan bepaalt het geboorteland van de moeder van de persoon in kwestie het herkomstland. Mocht dit ook Nederland zijn, dan is ten slotte het geboorteland van de vader doorslaggevend.

In de literatuur worden verschillende verklaringen voor deze indeling aangedragen. Een daarvan is dat het onderscheid tussen westerse en niet-westerse landen gebaseerd is op lidmaatschap van de OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). Deze verklaring is echter niet toereikend. Zo is Turkije lid van de OECD (en daarnaast kandidaat-lidstaat van de EU), terwijl het toch als niet-westers land wordt bestempeld. Indonesië is daarentegen geen lid van

de OECD, maar wordt dan weer wel als westers land gezien. Hoewel Japan wel lid is van de OECD, wordt het buiten Nederland zelden tot de westerse landen gerekend (Groenendijk 2007).

Figuur 2.2 Systematische weergave onderscheid westerse en niet-westerse allochtonen volgens huidige CBS-definitie

Volgens Groenendijk (2007) is de indeling gebaseerd op veronderstellingen betreffende het welvaartsniveau, de geografische of culturele nabijheid van het herkomstland en de veronderstellingen over het problematische karakter van een groep. Zo wordt Japan tot de westerse landen gerekend vanwege het hoge welvaartsniveau in dat land. Indonesië valt ook onder de westerse landen omdat de

meeste personen die volgens de CBS-definitie Indonesische allochtonen zijn, beschouwd kunnen worden als (afstammelingen van) Nederlandse kolonisten uit het voormalige Nederlands-Indië (Leerkes 2012).

NOTEN

- 1 Tweede Kamer 1991-1992, 22314 nr.11.
- 2 Hiermee verschilt de huidige cbs-definitie van hoe de WRR de term oorspronkelijk gebruikte. Waar de huidige CBS-definitie beperkt is tot de eerste en tweede generatie, stelde de WRR aanvankelijk voor om ook de derde generatie mee te tellen.
- 3 Zie www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen?tab=h#id=herkomstgroepering
- 4 Alle personen die zijn geboren in de voormalige Sovjet-Unie – dus ook in de voormalige Aziatische Sovjetrepublieken – worden als een westerse allochtoon gezien (Jennissen et al. 2006).

3 DE HUIDIGE CLASSIFICATIEPRAKTIJK

In het wetenschappelijke, politieke en maatschappelijke debat is al lange tijd een discussie gaande over de termen ‘allochtoon en autochtoon’ en ‘westers en niet-westers’. Er zijn allerlei organisaties die registreren, categoriseren en labelen met verschillende oogmerken. Ten eerste de statistische bureaus en kennisinstellingen die gegevens gebruiken in hun analyses van problemen en kansen. Ten tweede de beleidsmakers en politici die mede op grond van deze gegevens en onderzoeken beleidsvoorstellen maken. Ten derde het publieke debat in de media en op straat. In dit hoofdstuk brengen we in kaart hoe de termen worden gebruikt in verschillende publieke domeinen.

3.1 STATISTISCHE BUREAUS EN KENNISINSTELLINGEN

Het CBS gebruikt de termen ‘allochtoon en autochtoon’ en ‘westers en niet-westers’ sinds de jaren ’90 in de statistieken. Door de oplopende politieke en maatschappelijke discussie heroverweegt het CBS deze terminologie. Zo is het CBS sinds het voorjaar van 2016 in de nieuwsvoorziening afgestapt van het gebruik van de term ‘allochtoon’. Ook in de rapporten, zoals het *Jaarrapport integratie 2016* gebruikt het CBS andere termen.

Het SCP gebruikt sinds 2010 de term ‘allochtoon’ niet meer. Op de website van het SCP is het afnemend gebruik terug te zien (2010: 2, 2009: 4, 2008: 7, 2007: 5, 2006: 6, 2005: 4). In plaats daarvan gebruikt het SCP de overkoepelende term ‘migranten’ en ‘nakomelingen’ of ‘kinderen van migranten’. Maar helemaal probleemloos is deze terminologie niet, omdat mensen dan lang migrant blijven. Het SCP werkt steeds meer met Turkse, Marokkaanse, Poolse en autochtone Nederlanders, enzovoorts. ‘Nederlander’ is dan het overkoepelende begrip voor iedereen die in Nederland verblijft.

Kennisinstellingen zitten nog niet op dezelfde lijn wat betreft terminologie. Zo verving het SCP de term allochtoon door ‘migranten en hun nakomelingen’ in het *Jaarrapport integratie van 2009*, dat tot dan toe afwisselend geproduceerd werd door het SCP en het CBS. In het *Jaarrapport integratie 2010* hanteerde het CBS echter weer de term ‘allochtoon’, met als argument dat dit begrip een puur statistische betekenis heeft om verschillende bevolkingsgroepen eenduidig van elkaar te kunnen onderscheiden (Ham en Van der Meer 2012).

Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Veiligheid en Justitie schrijft in de periode 1985-2016 een paar keer per jaar over ‘allochtonen’ (39, waarvan 3 keer in 2016, 1 keer in 2012 en 1 keer in 2010), ‘autochtonen’ (9) en ‘migranten’ (22 keer). De discussie over het gebruik van de term ‘allochtonen’ speelt hier minder.

Het in 2015 opgerichte Kenniscentrum Integratie en Samenleving (KIS) gebruikt de term ‘allochtoon’ nauwelijks (1 keer in een persbericht, 6 keer in publicaties, 20 keer in artikelen en 12 keer in blogs). In plaats daarvan lijkt elke onderzoeker zijn of haar eigen termen te gebruiken variërend van ‘migranten’ (7 persberichten, 40 publicaties, 72 artikelen, 21 blogs), en ‘nieuwe Nederlander’ (1 persbericht, 3 publicaties, 32 artikelen, 13 blogs), tot ‘minderheden’ (0 persberichten, 1 publicatie, 10 artikelen, 7 blogs). KIS is zich bewust van de uitsluitende werking van de term ‘allochtoon’ en ziet dat het begrip aan betekenis verliest.¹

3.2 POLITICI EN BELEIDSMAKERS

3.2.1 PARLEMENT

In 2004 ontstond er discussie over de termen ‘allochtoon’ en ‘autochtoon’ omdat in het debat over het rapport *Bruggen bouwen* van de Parlementaire onderzoekscommissie Blok over integratiebeleid verschillende Tweede Kamerleden (vooral van LPF en PvdA) aangaven ongelukkig te zijn met deze termen (Van der Haar en Yanow 2015). Zij stelden voor deze termen niet meer te gebruiken in overheidsstukken en louter nog te spreken over Nederlanders en vreemdelingen. In 2005 reageerde de toenmalige minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie Verdonk hierop met een kabinetsstandpunt, waarin het kabinet geen gehoor gaf aan het advies en zich aansloot bij de terminologie van het CBS. Deze terminologie zou nodig zijn om bevolkingscategorieën te onderscheiden in het kader van wetten en maatregelen. Bovendien was de minister van mening dat stigmatisering niet doorbroken wordt door het gebruiken van andere termen, maar dat juist de context waarin deze termen tot stand komen, moest worden aangepakt.² In 2008 stond de terminologie opnieuw ter discussie doordat de toenmalige minister van Justitie Hirsch Ballin in een radioprogramma het voorstel deed om de termen ‘allochtoon’ en ‘autochtoon’ te vermijden, omdat die valse tegenstellingen zouden creëren en tot een tweedeling zouden leiden (*de Volkskrant* 2008).³ VVD en PVV vonden dit voorstel echter onmogelijk en ongewenst (Manenschijn 2008: 136).⁴

In 2012 adviseerde de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) de overheid om af te stappen van de termen ‘autochtoon’ en ‘allochtoon’. Redenen waren de toenemende sociaal-economische diversiteit binnen de groepen en de afschaffing van het specifieke integratiebeleid (RMO 2012). Toenmalig minister van Immigratie en Asiel Leers legde dit advies naast zich neer, omdat hij van mening was dat de termen nodig zijn om de integratie te monitoren.⁵

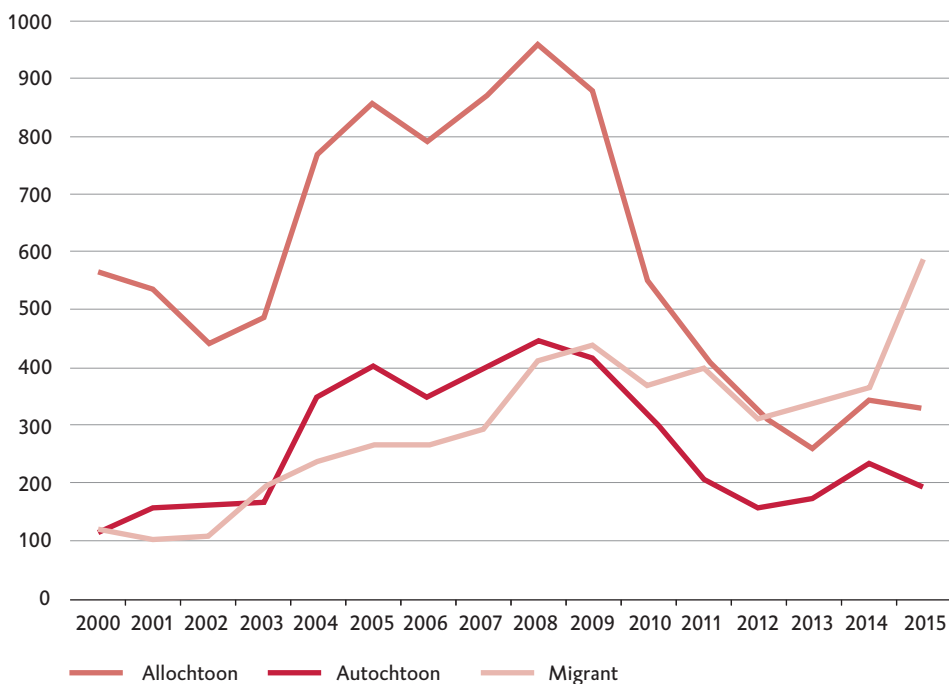
In 2016 deden Kamerleden opnieuw een poging om de termen te wijzigen. Op initiatief van Karabulut (SP) en Marcouch (PvdA) riep de Tweede Kamer de regering via een motie op om de beleidstermen ‘westerse en niet-westerse allochtoon en autochtoon’ te herzien en in overeenstemming te brengen met de uitgangspunten van het integratiebeleid. Overwegingen daarbij zijn dat iedereen die in Nederland woont gelijk wordt behandeld en dat niet de etnische groep of religie maar zelfbeschikking en samenleven bepalend dienen te zijn voor het

integratiebeleid. Ook constateert de motie dat het kabinet geen doelgroepenbeleid meer voert.⁶ Een krappe meerderheid stemde met de motie in (PvdA, SP, D66, CU, Denk, PvdD, 50Plus, GL).

Dat het gebruik van de termen ‘allochtoon’ en ‘autochtoon’ sinds 2008 afneemt in het politieke en ambtelijke debat, blijkt uit een analyse van alle Kamerstukken. Figuur 3.1 geeft een overzicht van het aantal parlementaire documenten waarin verschillende beleidstermen voorkomen door de jaren heen. Hierin is een sterke stijging te zien in het gebruik van de term ‘allochtoon’ vanaf 2004, gevolgd door een sterke daling vanaf 2008. Dezelfde trend is zichtbaar voor het gebruik van de term ‘autochtoon’. De term ‘migrant’ laat een stijgende lijn zien. Binnen de Rijksoverheid wordt deze term als vervanging van de term ‘allochtoon’ gebruikt.⁷

Uit een analyse van de Kamerstukken blijkt dat de term vooral in het algemene debat wordt gebruikt en maar zeer beperkt in het debat over het integratiebeleid. In de periode 2011-2016 staat de term ‘allochtoon’ in 38 van 241 Kamerstukken. Dat is een relatief klein aantal, maar verhoudingsgewijs wel meer dan in de periode 2003-2007 (5 uit 57 stukken, nummer 29 203). In de integratiedebatten in de Tweede Kamer gebruiken vooral leden van de PVV de term ‘allochtonen’ en vervolgens ook andere Kamerleden in verwijzing naar de PVV. De PVV heeft ook het voorstel gedaan om de term ‘allochtoon’ te blijven gebruiken voor de kinderen van de in Nederland geboren kinderen van migranten (de allochtonen van de derde generatie).⁸ Andere Kamerleden noemen de term steeds minder en dan vooral in verwijzing naar rapporten of om het gebruik ervan ter discussie te stellen.⁹

De term ‘allochtoon’ is veel minder gebruikelijk in de debatten over asielmigratie en nog minder bij arbeidsmigratie. Tussen 1995 en 2016 is de term in 64 van de 2999 Kamerstukken 19637 over vreemdelingenbeleid gebruikt. Uit analyse van de 355 Kamerstukken 29407 over vrij verkeer van werknemers uit de nieuwe EU-lidstaten in de periode 2004-2016 blijkt dat maar in zestien stukken de term ‘allochtoon’ gebruikt wordt. Zes keer is dat in onderzoeksrapporten of in een verwijzing daarnaar, vijf keer in stukken van het ministerie van SZW of OCW, en vijf keer door Kamerleden (PVV, VVD, SGP, D66) in het debat of bij aanvraag van een debat. In de meeste gevallen gaat het om sociaal-economische knelpunten zoals bijstandsuitkeringen of werkloosheid.¹⁰

Figuur 3.1 Zoektermen in parlementaire documenten tussen 2000 en 2015**3.2.2 RIJKSOVERHEID**

De Rijksoverheid probeert de termen ‘allochtoon’ en ‘autochtoon’ te vermijden. Bij analyse van stukken op de website www.rijksoverheid.nl blijkt dat de Rijksoverheid sinds 2007 de term ‘allochtonen’ 9 keer gebruikt in mediateksten, 10 keer in vergaderstukken, 28 keer in brieven, 33 keer in nota’s, 47 keer in toespraken en 110 keer in nieuws- en persberichten. De term wordt vooral nog gebruikt in verwijzing naar rapport- en monitoringsgegevens. In plaats van ‘allochtonen’ versus ‘autochtonen’ spreekt men binnen de Rijksoverheid veelal over ‘migranten’ versus ‘autochtonen’.

De *Agenda integratie* en vervolgnota’s van minister Asscher (SZW) gebruiken als specifiekere aanduidingen ‘migrantenjongeren’, ‘niet-westerse migranten’, ‘eerste- of tweede- generatie-migranten’, ‘migrantenwerknemers’ en ‘Turkse Nederlanders’.¹¹ In 2009 probeerde de Rijksoverheid vanuit het voormalige ministerie van VROM de term ‘nieuwe Nederlanders’ in het integratiebeleid te introduceren, maar die term is niet ingeburgerd geraakt. Alternatieve termen als ‘medelander’ of ‘medeburger’ waren evenmin succesvol.

3.2.3 GEMEENTEN

De discussie over de termen ‘allochtoon’ en ‘autochtoon’ is ook in verschillende gemeenten gevoerd. Afgelopen jaren hebben verschillende grote gemeenten besloten om de term ‘allochtoon’ niet meer te gebruiken in hun beleidsstukken. Maar in onderzoeken gebruiken grote gemeenten zoals Den Haag, Rotterdam en Utrecht de term ‘allochtoon’ nog wel volop.

In 1998 neemt het Amsterdamse stadsdeel Zuidoost een motie aan waardoor de term ‘allochtoon’ in alle ambtelijke stukken wordt vervangen door de term ‘etnische minderheid’.¹² De reden hiervoor is dat ‘allochtoon’ als kwetsend wordt ervaren en een racistische connotatie heeft. In 2006 wordt er door de PvdA in de Amsterdamse gemeenteraad een voorstel gedaan om de term in officiële stukken te vermijden. Maar voor dit voorstel is geen meerderheid, omdat er geen geschikt alternatief wordt gevonden. In 2013 besluit de gemeente Amsterdam, naar aanleiding van een initiatief van de raadsleden Akel en Olgun (PvdA), toch de term ‘allochtoon’ niet meer te gebruiken. ‘Allochtoon’ wordt vervangen door ‘Amsterdammers van buitenlandse afkomst’ en meer specifiek door bijvoorbeeld ‘Marokkaanse Amsterdammer’ of ‘Turkse Amsterdammer’. ‘Autochtone Amsterdammers’ wordt overigens nog wel gebruikt.

In Den Haag heeft de gemeenteraad in 2004 besloten de term ‘allochtoon’ te vermijden en voortaan te spreken van ‘Turkse Hagenaars’ of ‘Hagenaars met een niet-Nederlandse culturele achtergrond’.¹³ In de *Integratienota 2010-2014* gebruikt de gemeente Den Haag slechts één keer de aanduiding ‘allochtonen’. Verder wordt gesproken over ‘(kinderen van) migranten’ en bijvoorbeeld ‘Marokkaans-Haagse bewoners’. In de *Integratiebrief* uit 2015 kiest de wethouder voor ‘Hagenaars met een migrantenafkomst’, ‘autochtone Hagenaars’, ‘Turkse Hagenaars’, enzovoorts. Centraal staat het idee van superdiversiteit. De brief verwijst naar socioloog Crul, die stelt dat het idee van de ‘gevestigde autochtonen’ en daarnaast ‘de allochtone nieuwkomers’ niet meer opgaat in de grote steden: “Tweede generatie jongeren zijn in veel buurten vaker de ‘geboren en getogen’-groep dan hun jonge stadsgenoten uit de oude meerderheidsgroep.”¹⁴

In Rotterdam verschilt het gebruik per collegeperiode. In de Rotterdamse *Integratienota 2015* komen de termen ‘allochtonen’ en ‘autochtonen’ nog wel voor, al wordt de eerste veelal vervangen door de termen ‘migrant’, ‘migrantjongeren’ en ‘personen met een etnische achtergrond’.

Er zijn ook gemeenten die geen duidelijke keuze maken. Zo spreekt de gemeente Utrecht op de website afwisselend over ‘allochtonen’, ‘migrant’, ‘eerste generatie niet-westerse Utrechters’. En er zijn gemeenten waar de term ‘allochtoon’ vrijwel niet voorkomt, maar ook geen alternatieve termen ontwikkeld zijn. Zo wordt op de site van de gemeente Almere maar zeven keer gebruikgemaakt van de term ‘allochtoon’, vooral in debatten in de gemeenteraad. Almere heeft geen integratiebeleid en besteedt in het collegeakkoord en *Beleidsnota sociaal domein* geen aandacht aan etniciteit, integratie of diversiteit. Dat is een bewuste keuze. Wethouder voor Integratie en Diversiteit De Jonge (CDA) meldt dat Almere

geen doelgroepenbeleid meer kent. Almere is volgens haar een voorbeeld van een geslaagde geïntegreerde samenleving: 'We kennen uitsluitend gemengde scholen; de jonge generatie groeit kleurenblind op'.¹⁵

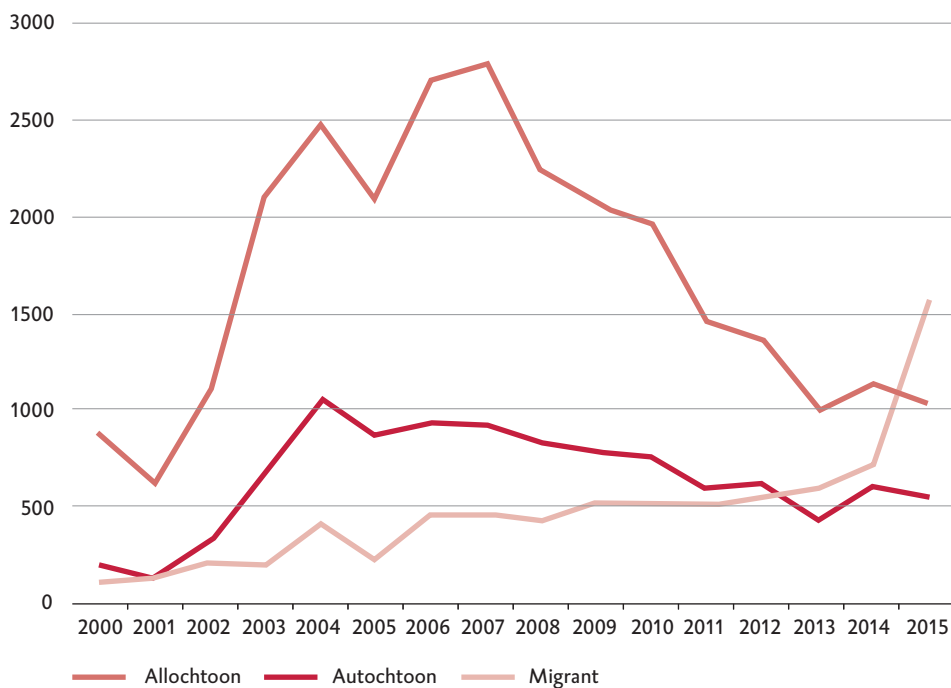
Ook Vlaamse gemeenten worstelen met terminologie. Gent heeft in 2014 zijn ambtenaren opgedragen om de stigmatiserende termen 'allochtoon' en 'autochtoon' niet meer te gebruiken en in plaats daarvan te spreken over personen met een migratieachtergrond. Een werkgroep van experts heeft een richtlijn opgesteld waarin staat dat ambtenaren niet slechts één woord maar verschillende alternatieven moeten gebruiken. Ze moeten minder in algemene termen spreken en mogen de term 'personen met een migratieachtergrond' alleen gebruiken als het niet anders kan.¹⁶

3.3 MEDIA

Ook in een deel van de media neemt het gebruik van de term 'allochtoon' sinds 2007 gestaag af (zie figuur 3.2 en tabel 3.1).¹⁷ Bij sommige kranten is dat bewust beleid. Zo adviseerde de ombudsvrouw van *de Volkskrant* Kranenberg in 2015 om het woord 'allochtoon' niet meer in de berichtgeving van *de Volkskrant* te gebruiken (met uitzondering van citaten, opiniestukken en beleidstaal). Zij raadt aan over te gaan op de term (eerste of tweede generatie) migranten of in specifiekere gevallen het (Amerikaanse) koppelteken-model te hanteren (bijvoorbeeld Turks-Nederlands).¹⁸ Bovendien gaat het stijlboek van *de Volkskrant* (14 mei 2016) 'oorspronkelijke inwoners' voorschrijven in plaats van 'autochtonen'.

Het stijlboek van *NRC Handelsblad* stelt dat de krant burgers benadert als individuen en dat etnische afkomst alleen wordt vermeld als het duidelijk relevant is voor het onderwerp. Over het gebruik van de term 'allochtoon' doet het stijlboek echter geen uitspraak.¹⁹ Ook de hoofdredacteur van *Trouw*, Van der Laan, is van mening dat etnische achtergrond alleen vermeld dient te worden wanneer het relevant is. Als reactie op het advies van de ombudsvrouw van *de Volkskrant* gaf hij aan dat hij niet voor een verbod op woorden is.²⁰

Het gebruik van de termen in audiovisuele media is moeilijker te onderzoeken. Het gebruik van de termen in webteksten van media geeft een indicatie van het gebruik in nieuwsuitzendingen. De NOS gebruikte de term 'allochtoon' tussen 2010 en 2016 op de website in 260 artikelen en in de toelichting bij 3 video's en de term 'autochtoon' 155 keer en 4 keer in toelichting bij video's (zie tabel 3.1). Dat gebruik is de afgelopen jaren vrij constant. Wel valt op dat het gebruik van de term 'migrant' enorm toeneemt (1101 artikelen en 64 videobijschriften). *RTL Nieuws* gebruikte tussen 2007 en 2016 de term 'allochtoon' 341 keer op de site, 161 keer de term 'autochtoon' en 685 keer de term 'migrant'.

Figuur 3.2 Zoektermen in de krantenbank (Lexis Nexis) tussen 2000-2015**Tabel 3.1** Gebruik term allochtoon, autochtoon en migrant in artikelen op www.nos.nl in de periode 2010-2016

Jaar	Allochtoon	Autochtoon	Migrant
2016	40	27	361
2015	39	32	534
2014	41	25	101
2013	29	16	65
2012	28	17	34
2011	32	20	55
2010	51	18	15

Uit de bovenstaande analyse blijkt vooral dat kennisinstellingen, overheden en media het begrip ‘migrant’ vaker zijn gaan gebruiken en het begrip ‘allochtoon’ minder vaak. Een belangrijke kanttekening is dat kennisinstellingen als CBS en WODC spreken over ‘migranten’ als ze het hebben over migratiebewegingen en over ‘allochtonen’ als ze het hebben over de samenstelling van de bevolking.

Dat geldt ook voor de meeste andere kennisinstituten, de media en overheden. In 2015 en 2016 is er veel aandacht voor asielmigranten als gevolg van de vluchtelingencrisis. Daardoor neemt het gebruik van de term 'migrant' toe.

NOTEN

- 1 www.kis.nl/blog/de-omstreden-vluchteling
- 2 Tweede Kamer 2004-2005, 28689, nr. 36
- 3 www.volkskrant.nl/binnenland/hirsch-ballin-wil-af-van-term-allochtoon-a957814/
- 4 https://onzetaal.nl/uploads/editor/o8o5_Manenschijn.pdf, http://vorige.nrc.nl//binnenland/article1883872.ece/De_allochtoon__is_nu_eenmaal_onvermijdelijk, Tweede Kamer Vergaderjaar 2007-2008, vraagnummer 2070812690.
- 5 www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2012/05/08/leers-registratie-afkomst-van-allochtonen-blijft-nodig
- 6 Tweede Kamer 2015-2016, 32824 nr. 125.
- 7 Tweede Kamer, vergaderjaar 2015-2016, 32 824, nr. 128, p. 27 (Minister SZW over de term).
- 8 Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 32 824, nr. 83, p. 9.
- 9 Tweede Kamer, vergaderjaar 2015-2016, 32 824, nr. 128, p. 14 (PVV in verwijzing naar SCP) en 27 (SP en Minister SZW over de term). Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 30 950, nr. 77, p. 17 (PVV), p. 19 (CU in reactie op PVV) p 20 (GL o.m. in reactie op Minister-President en in verwijzing naar CBS). Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 32 824, nr. 83, p.9 (PVV), p. 29 (Minister SZW in reactie op PVV).
- 10 Vergaderjaar 2008-2009 Bijlage bij Kamerstuk 29407 nr. 98 en Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 29 407, nr. 203, 2 (in SEO-rapport en in verwijzing daar naar), (in literatuurverwijzing in SCP-rapport), in de Handelingen Vergaderjaar 2012-2013 Vergadering nummer 2 Datum vergadering 19 september 2012 (in een toezegging voor een debat bijstandsuitkering allochtonen), Vergaderjaar 2011-2012 Bijlage bij Kamerstuk 29407 nr. 149 (in een notitie van SZW over voortgang van maatregelen), Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2011-2012, Agenda 20 (in een aanvraag voor een dertig ledende debat van PVV over het bericht dat allochtonen vaker een bijstandsuitkering ontvangen en over het wegpesten van niet-westerse allochtonen), Tweede Kamer, Vergaderjaar 2009-2010 bijlage bij Kamerstuk 29407 nr. 106 (in een 'Toekomstverkenning allochtonen uit Midden- en Oost-Europa' van het NIDI), Tweede Kamer, vergaderjaar 2009-2010, 29 407, nr. 104 2 (in een AO door de VVD over oververtegenwoordiging van niet-westerse allochtonen in de sociale zekerheid), Vergaderjaar 2007-2008 Bijlage bij Kamerstuk 29407 nr. 81 (in een EUR-rapport 'Oost-Europeanen in Nederland'), Tweede Kamer, vergaderjaar 2007-2008, 29 407, nr. 75 8 (in een brief van SZW in verwijzing naar een CBS definitie), Handelingen Vergaderjaar 2006-2007 Vergadering nummer 66, vergadering 25 april 2007 (in een debat door D66 over arbeidsmarktparticipatie), Tweede Kamer, vergaderjaar 2005-2006, 29 407, nr. 33 3 (in een brief van SZW over verbetering van de arbeidsmarktpositie van etnische minderheden), Vergaderjaar 2005-2006 Bijlage bij Kamerstuk 29407 nr. 32 (in een notitie van SZW over werkloosheid in Nederland onder de niet-Westerse allochtonen), Vergaderjaar 2005-2006 Bijlage bij Kamerstuk 29407 nr. 31 (in een rapport van Ecorys Nederland 'Evaluatie werknemersverkeer MOE-landen'), Vergaderjaar 2003-2004 Vergaderingnummer 46 vergadering 3 februari 2004 (door de SGP in een

debat over werkzoekenden), Tweede Kamer, vergaderjaar 2003–2004, agenda (in een wijziging van Wet op het voortgezet onderwijs, onder meer in verband met de beëindiging van de bekostiging van het onderwijs in allochtone levende talen).

11 Tweede Kamer, vergaderjaar 2012–2013, 32 824, nr. 802.

12 www.nrc.nl/handelsblad/1998/05/28/het-woord-allochtoon-taboe-in-stadsdeel-7400775
www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/article/detail/2597055/1998/05/28/Term-allochtoon-in-de-ban-in-Amsterdam-zuidoost.dhtml

13 <http://vorige.nrc.nl/ opinie/article1598582.ece>
http://vorige.nrc.nl/100jaar_voorpaginas/article1637309.ece

14 Gemeente Den Haag, BOW/2015.47, p. 2.

15 www.kis.nl/artikel/integratie-minder-precair-maken

16 Het Nieuwsblad (2014) ‘Gent vervangt allochtoon door persoon met migratieachtergrond’, 21 maart. www.hln.be/hln/nl/957/Binnenland/article/detail/1825029/2014/03/21/Gent-vervangt-allochtoon-door-persoon-met-migratieachtergrond.dhtml

17 In Lexis Nexis Nederland zijn ruim 75 publicaties opgenomen waaronder alle grote landelijke en regionale kranten en opiniebladen.

18 www.volkskrant.nl/ opinie/het-wordt-tijd-dat-de-volkskrant-het-woord-allochtoon-afschafft-a4098725/

www.volkskrant.nl/media/stopt-de-volkskrant-met-het-woord-allochtoon-a4100714/

19 www.nrc.nl/handelsblad/2015/07/13/de-volkskrant-wil-af-van-verzamelnaam-allochtoon-1516539

20 www.trouw.nl/tr/nl/5133/Media-technologie/article/detail/4100606/2015/07/14/Allochtoon-is-vernederend.dhtml

4 CLASSIFICATIE IN ANDERE LANDEN EN INTERNATIONALE ORGANISATIES

Nederland is een van de weinige landen ter wereld waar het nationale statistische bureau zowel het geboorteland van mensen zelf als dat van hun ouders registreert. Nederland is bovendien het enige land ter wereld dat in zijn statistieken een onderscheid maakt tussen ‘autochtonen’ en ‘allochtonen’ op basis van het geboorteland van iemands ouders. De meeste andere landen spreken wel over ‘migranten’ en soms ook over ‘nakomelingen van migranten’.

In dit hoofdstuk bekijken we welke classificaties gebruikelijk zijn bij de statistische bureaus in Europese buurlanden, Scandinavische en Angelsaksische landen en internationale organisaties, zoals de VN, Eurostat, OECD en IOM. Er bestaat in Europees verband geen consensus over de classificatie van herkomstgroepen. De verschillen zitten vooral in hoe men de kinderen van migranten noemt (Bijl en Verweij 2012). Hoewel er grote verschillen zijn tussen de buurlanden van Nederland, gebruiken de Scandinavische landen onderling een vergelijkbare terminologie, evenals de Angelsaksische landen.

1) *Europese buurlanden*

De buurlanden van Nederland verschillen behoorlijk van elkaar in de classificatie van migranten. In België hebben zelfs Vlaanderen en Wallonië ieder een eigen benadering van de terminologie en de statistieken over migrantenpopulaties. Zo neigt Vlaanderen naar de benadering die gangbaar is in Nederland, terwijl in Wallonië de Franse benadering meer de voorkeur geniet (Perrin, Dal en Poulain 2015).

In Vlaanderen wordt gesproken van personen van allochtone, buitenlandse of vreemde herkomst waarbij de definities niet eenduidig zijn. Ten behoeve van een uniforme monitoring heeft de Commissie Diversiteit in 2014 daarom een advies uitgebracht om de definitie van personen van allochtone afkomst te concretiseren.¹ Die definitie werd in 2003 als volgt vastgelegd: ‘Personen met een nationaliteit van buiten de EU of persoon van wie minstens een ouder of twee grootouders een nationaliteit heeft van een land buiten de EU’. Hierbij gaat het expliciet om personen van buiten 15 EU-lidstaten, voor de toetreding van Midden- en Oost-Europese landen tot de EU in 2004, 2007 en 2013. De Vlaamse Migratie- en Integratiemonitor 2015 gebruikt niet de term allochtoon maar spreekt over ‘vreemde bevolking’ en ‘de bevolking van buitenlandse herkomst’.² Net als de stad Gent gebruiken ook veel overheidsorganisatie de term ‘personen met een migratieachtergrond’.

Franse overheidssteksten spreken over migranten en hun nakomelingen. Het blijft vooralsnog een taboe om herkomst of etniciteit te registreren en het is bij wet verboden om etnische en raciale categorieën op te nemen in de census (Simon 2008, Léonard 2014). De Franse benadering van classificatie, en van de integratie van migranten in het algemeen, is gebaseerd op het Republikeinse model. Dit

model is een echo van de revolutionaire idealen van vrijheid, gelijkheid en broederschap. Het schrijft een vorm van kleurenblindheid voor waarbij elke vorm van etnische of raciale categorisering in de officiële statistieken en het beleid wordt afgewezen (Amiriaux en Simon 2006).

Voor de Fransen is dit een principiële kwestie (Favell 1998). Het is wettelijk verboden om data te verzamelen over personen die 'direct of indirect de raciale of etnische achtergrond' van die persoon zouden kunnen onthullen (artikel 8 van de Franse wet op databescherming). De Franse overheid acht het spreken over etnische of culturele categorieën strijdig met de politieke eenheid van Frankrijk, vooral omdat het zou conflicteren met het Franse assimilatiestreven op basis van de Republikeinse gedachte. Het Franse constitutionele hof heeft zich zelfs diverse malen gekeerd tegen voorstellen om voor bepaalde doeleinden etnische data te verzamelen. Frankrijk past vooral een gebiedsgerichte benadering toe als het gaat om beleid voor scholen en wijken met veel migrantengroepen. Dit zijn de zogenaamde 'Zones Urbaines Prioritaires' en de 'Zones Education Prioritaires'. Deze gebieden worden ook wel aangeduid als *banlieues* waarop een groot 'territoriaal stigma' rust (vgl. Bourdieu et. al. 1993 en 1999, Wacquant 2008).

In Duitsland spreekt men van personen met een migratieachtergrond (*Migrationshintergrund*) waar ook kinderen van migranten onder vallen. Deze term is in 2005 geïntroduceerd door het *Statistisches Bundesamt*. Volgens Groenendijk (2011) is de terminologie vergelijkbaar met het onderscheid allochtoon-autochtoon maar is deze eigenlijk neutraler. Het Duitse onderscheid is namelijk gebaseerd op migratie, en het onderscheid naar autochtoon en allochtoon op land van herkomst. Ook wordt er geen onderscheid gemaakt tussen westers en niet-westers, zoals het geval is in Nederland. Ten slotte bevatten de officiële statistieken van personen met een migratieachtergrond ook de nationaliteit. Hieruit blijkt dat de meerderheid van de personen met een migratieachtergrond Duitse staatsburgers zijn.

2) Scandinavische landen

De terminologie voor immigranten en hun kinderen komt in de Scandinavische landen grotendeels met elkaar overeen. In zowel Finland, Noorwegen als Zweden wordt gesproken van 'personen van buitenlandse afkomst'. In Denemarken en Zweden spreekt men ook van 'nakomelingen van migranten of immigranten'. In tegenstelling tot de andere Scandinavische landen spreekt Finland voor statistische doeleinden expliciet van 'individuen die migreren' in plaats van 'migranten'.

3) Angelsaksische landen

Een opvallende overeenkomst tussen de Angelsaksische landen is dat het Verenigd Koninkrijk, Canada, de Verenigde Staten en Australië dezelfde terminologie gebruiken om te refereren aan migranten en hun kinderen: *first, second en third+ generations of migrants*. Ondanks deze termen is het echter in het VK gebruikelijker om te spreken van (etnische) minderheden, ook in het beleid.³ Ook in Australië

en de VS gebruikt men naast de term 'immigranten' de term 'minderheden'.

Ten slotte wordt in Canada ook gesproken over *visible minorities*. Statistics Canada definieert deze categorie als '*persons who are non-Caucasian in race or non-white in colour and who do not report being aboriginal*'.

De Angelsaksische landen vragen in hun bevolkingscensus naar etnische zelf-identificatie. In het Verenigd Koninkrijk bestaat bijvoorbeeld de mogelijkheid om te kiezen uit vijf brede categorieën (white, mixed, Asian/Asian-British, black/African/Caribbean/black-British of other) en deze te specificeren of er een eigen invulling aan te geven. Het voordeel hiervan is dat mensen geen labels opgelegd krijgen, maar zelf kunnen bepalen tot welke groep ze behoren. Een nadeel hiervan is dat de temporele vergelijkbaarheid van de groepen verloren gaat waardoor de ontwikkeling van een groep niet meer kan worden gemeten (Ham en van der Meer 2012).

4) Europese en internationale organisaties

Europese en internationale organisaties definiëren migranten en hun nakomelingen verschillend. De VN heeft de United Nations Global Migration Database (UNMGD) ontwikkeld met data over internationale migranten voor korte en lange termijn (minder of meer dan een jaar van huis). Internationale migranten zijn volgens de VN en OECD personen die in het buitenland zijn geboren of personen met een andere nationaliteit dan het land waar ze wonen. De data zijn gebaseerd op officiële statistieken die landen zelf aanleveren. Europese en internationale organisaties (VN, Eurostat, OECD en IOM) verzamelen wel data over migranten, maar niet over de kinderen van migranten. Eurostat en OECD hebben alleen beschikking over data van kinderen van migranten wanneer de statistische bureaus van de betreffende landen deze zelf kunnen aanleveren.

NOTEN

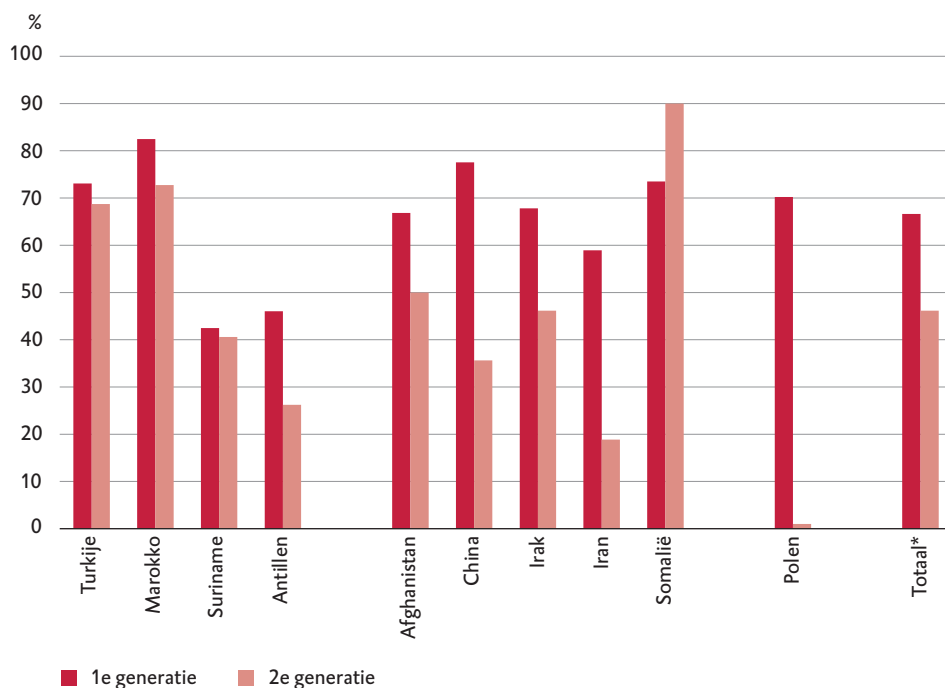
- 1 www.serv.be/sites/default/files/documenten/COMD_ADV_monitoring_allochtonen_20140704.pdf
- 2 www4.vlaanderen.be/sites/svt/publicaties/Publicaties/monitoren/2016-01-06-vmim2015.pdf
- 3 *Advancing Outcomes for All Minorities: Experiences of Mainstreaming Immigrant Integration Policy in the United Kingdom*. Migration Policy Institute Europe 2014.

5 ERVARINGEN EN OPVATTINGEN VAN DE ‘ALLOCHTONEN’ ZELF

Wat vinden de mensen die met de term allochtoon worden aangeduid er eigenlijk zelf van? Hiernaar is nog betrekkelijk weinig onderzoek gedaan. Het SCP heeft in drie onderzoeken, onder personen met een Turkse, Marokkaanse, Antilliaanse en Surinaamse achtergrond (SIM 2006 en SIM 2010/2011) en onder personen met een Iraanse, Irakese, Afghaanse, Somalische, Poolse en Chinese achtergrond (SING 2009), de vraag voorgelegd: ‘Ziet u zichzelf als allochtoon?’¹

Uit deze data blijkt dat een meerderheid van de ‘eerste generatie’ zichzelf wel als ‘allochtoon’ ziet. Onder de ‘tweede generatie’ is dat al veel minder het geval en ziet minder dan de helft zichzelf als allochtoon. Wel zijn er grote verschillen tussen migrantengroepen. Vooral inwoners met een Turkse, Somalische of Marokkaanse achtergrond zien zichzelf als allochtoon, ook onder de tweede generatie (zie figuur 5.1). Daarentegen beschouwen relatief weinig Surinamers en Antillianen zichzelf als allochtoon. Van de 70 geïnterviewde mensen met een Poolse achtergrond die tot de tweede generatie behoren, beschouwt zelfs niemand zichzelf als allochtoon.

Een nadere analyse onder de migrantengroepen van de eerste generatie wijst uit dat vooral zij die zich niet thuis voelen in Nederland, die problemen ervaren met de Nederlandse taal, en die een marginale arbeidsmarktpositie hebben, zichzelf vaker als allochtoon zien dan de migranten voor wie dit niet geldt (zie tabel 5.1). Zo kan men uit tabel 5.1 opmaken dat van de migrantengroepen van de eerste generatie die zich thuis voelen in Nederland, 60 procent zichzelf als allochtoon ziet. Voor de migrantengroepen van de eerste generatie die zich *niet* thuis voelt ligt het percentage boven de 80 procent. Naast de grote verschillen die er bestaan tussen groepen in de mate waarin men zichzelf als allochtoon ziet, is wel duidelijk dat een grote minderheid onder de eerste generatie en een kleine meerderheid onder de tweede generatie zichzelf *niet* als allochtoon zien. Deze percentages zijn een indicatie van het omstreden karakter van het begrip allochtoon.

Figuur 5.1 Aandeel dat zichzelf ziet als allochtoon, naar herkomstsgroep en generatie (%)

* Het totaal van de in deze figuur weergegeven groepen

Bron: Leerkes en Dagevos (2016) op basis van SIM 2010/2011 en SING 2009

Dat omstreden karakter komt ook naar voren bij een eerste analyse van de antwoorden die respondenten geven op de open vraag waarom ze zichzelf wel of niet als allochtoon zien. Van de mensen die zichzelf wel zien als allochtoon geeft een deel machtsargumenten (omdat anderen dat bepalen, omdat anderen je zo behandelen of benaderen, omdat het is opgelegd). Een ander deel verwijst naar raciale argumenten (omdat ik zwart/bruin ben, vanwege mijn huidskleur, omdat ik een ander uiterlijk heb). Ook wijzen de reacties op gevoelens van afwijzing (omdat ik me niet thuis voel, omdat ik er niet mag zijn). Slechts een klein deel van de respondenten verwijst naar de formele definitie (omdat ik Surinamer ben, omdat mijn ouders in Suriname geboren zijn, omdat ik niet uit Nederland kom). Dit lijkt te bevestigen dat het stempel 'allochtoon' vooral negatieve en afwijzende associaties oproept.

Tabel 5.1 Percentage migranten van de eerste generatie dat zich als allochtoon ziet naar geboorteland en enkele indicatoren van integratie (%)

	Voelt zich thuis in Nederland	Voelt zich niet (altijd) thuis in Nederland	Ervaart geen problemen Nederlands in een gesprek	Ervaart (soms) problemen Nederlands in een gesprek	Heeft werk / zelfstandige	Geen arbeidsmarkt-participatie
Afghanen	63%	81%	61%	70%	62%	71%
Antillianen	38%	62%	42%	59%	48%	43%
Chinezen	69%	91%	63%	81%	77%	78%
Irakezen	64%	83%	64%	70%	61%	72%
Iraniërs	52%	77%	51%	65%	54%	65%
Marokkanen	79%	87%	74%	87%	77%	86%
Polen	59%	84%	47%	76%	69%	73%
Somaliërs	70%	86%	69%	76%	69%	76%
Surinamers	40%	49%	41%	56%	47%	33%
Turken	65%	84%	62%	77%	70%	74%
Totaal	60%	81%	56%	74%	63%	70%

Bron: SIM 2010/2011 en SING 2009

Dat de huidige termen omstreden zijn geraakt, blijkt ook uit het maatschappelijk debat. Een aantal opiniemakers met een migratieachtergrond heeft kritiek geuit op de term 'allochtoon'. "Het woord allochtoon pakt mijn burgerschap van me af", zo meent Özdil (historicus, columnist voor *NRC Handelsblad* en schrijver van *Nederland mijn vaderland*). Moukaddim, destijds directeur van het Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders, beschreef hoezeer de term allochtoon de connotatie heeft gekregen van minder geëmancipeerde, minder wetende, niet helemaal aangepaste, net-niet-Nederlander. De 'allochtoon' komt ook nooit van deze benaming af, hoe geïntegreerd of geassimileerd die ook is. Volgens Omlo, Çankaya en Bouras moet de 'allochtoon' voortdurend bewijzen dat hij Nederland waardig is, terwijl het onmogelijk is voor de 'allochtoon' om de status van een 'autochtoon' te bereiken. Op deze manier wordt de integratie een onmogelijke opgave omdat niet duidelijk is wanneer iemand voldoende is geïntegreerd. Het integratiebeleid leidt dan ook volgens hen tot het benadrukken van de vermeende kloof tussen 'allochtonen' en 'autochtonen'.

Ook personen uit de kunst- en sportwereld hebben zich uitgelaten over labeling en de vraag opgeworpen wanneer mensen wel als volwaardig lid van de Nederlandse samenleving worden beschouwd. "En niemand heeft mij gevraagd hoe ik heet", schrijft theatermaker Notos in 'Wie ben ik?', een gedicht over woorden, waarin ze alle termen van 'allochtoon' tot 'vreemdeling' opsomt.² En ADO-trainer Petrović merkte in *de Volkskrant* van 12 september 2016 op: "Er zijn weinig buitenlandse trainers in de eredivisie, terwijl ik me helemaal geen buitenlander

voel. Dat is een beetje de maatschappij. Als je hier eindelijk een Nederlands paspoort krijgt, word je door politici nog steeds aangeduid als allochtoon. Vervolgens hoor je dat allochtonen alles gedaan hebben. Dan snap ik dat je als 'nieuwe Nederlander' denkt: bekijk het maar."

NOTEN

- 1 Voor deze verkenning zijn de antwoorden op deze vragen nader geanalyseerd door Arjen Leerkes (WODC/Erasmus Universiteit) op basis van SIM 2010/2011 en SING 2009, zie Leerkes en Dagevos 2016).
- 2 www.soula.nl/category/view/nieuws

6 VOORGESTELDE ALTERNATIEVEN

Door de jaren heen zijn er verschillende alternatieven aangedragen voor de indeling autochtoon-allochtoon, voor eerste en tweede generatie, en voor westers en niet-westers. Deze voorstellen hebben betrekking op verschillende componenten van classificeren: registratie, dataverwerving, clustering en labeling. In dit hoofdstuk bespreken we enkele voorbeelden hiervan en de mogelijke voor- en nadelen.

1) Registratie: beperk registratie tot de eerste generatie

De overheid kan ervoor kiezen om alleen de herkomst van de eerste generatie te registreren en niet langer ook het geboorteland van iemands ouders. In het rapport *Tussen afkomst en toekomst. Etnische categorisering door de overheid* (2012) stelt de RMO dat het voor de overheid legitiem is om de nationaliteit, de geboorteplaats en het geboorteland van personen te registreren, onder meer ten behoeve van identiteitsbepaling (bijvoorbeeld nationaliteit- en erfrecht) en volksgezondheid (opsporing van medische risicogroepen). De overheid zou echter niet meer het geboorteland van de ouders moeten registreren. De RMO bekritiseert het feit dat het geboorteland van de ouders zwaarwegender is dan dat van de persoon zelf. De RMO stelt ook voor om de categorieën ‘geboren in Nederland’ en ‘geboren in het buitenland’ te hanteren als het gaat om geboorteland, en ‘Nederlanders’ en ‘vreemdelingen’ als het gaat om nationaliteit. Het voordeel van deze beperktere registratie en categorisering is dat de tweede generatie geen last meer heeft van de pejoratieve werking van de classificatie. Een nadeel kan zijn dat ze bij integratieproblemen en -successen niet meer herkenbaar zijn voor onderzoekers en beleidsmakers.

2) Dataverwerving: laat mensen zelf hun categorie kiezen

Bij de census in de VS, het VK en Canada kunnen burgers zelf aangeven welke categorie bij hen past. Het voordeel hiervan is dat mensen geen labels opgelegd krijgen, maar zelf kunnen kiezen. Die keuze kan volledig vrij zijn of uit vooraf gegeven labels bestaan.

Zelfgekozen categorieën sluiten beter aan bij hoe burgers hun identiteit ervaren. Er kleven volgens Ham en van der Meer (2012) wel twee nadelen aan. Ten eerste gaat de consistente definitie van groepen verloren, waardoor de ontwikkeling van een groep niet meer kan worden gevolgd. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer goed geïntegreerde mensen niet meer voor het label Pool, Marokkaan of Antilliaan zullen kiezen, of wanneer ze kiezen voor hybride identiteiten, zoals in de VS wel gebeurt (‘Caribbean Hispanic American’). Ten tweede kun je zelfbenoemde categorieën alleen goed onderzoeken met kostbaar survey-onderzoek. Ons land kent sinds de jaren zeventig geen volkstelling meer. Een goedkoper alternatief voor de census is de Gemeentelijke Basisadministratie openstellen voor

zelfbenoeming, waarbij ouders bij de geboorteaangifte bepalen tot welke categorie hun kind behoort. Dit is nu ook met religie het geval. Het kind heeft op volwassen leeftijd dan de mogelijkheid de categorie zelf aan te passen.

3) Clustering: stop met clusteren van herkomstlanden

In plaats van dichotome clusteringen van grote groepen is het ook mogelijk om alleen het onderliggende, gedetailleerde onderscheid naar herkomstland te hantieren. Het gaat om objectieve gegevens waar iemands wortels liggen.

De RMO pleitte voor het afschaffen van de verzamelcategorieën ‘autochtoon’, ‘westers allochtoon’, ‘niet-westers allochtoon’ en het onderscheiden van generaties daarbinnen. Ook Schinkel meent dat dergelijke verzamelcategorieën de tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen alleen maar versterken (Schinkel 2008).

4) Clustering en labeling: kies voor inclusieve categorisering (‘eerstegeneratieautochtonen’)

Leerkes (2012) kiest voor insluitende of inclusieve categorisering. Hij stelt voor het begrippenpaar autochtoon-allochtoon wel te handhaven, maar aan te passen. Alleen de migranten van de eerste generatie vallen onder het begrip ‘allochtoon’. De tweede generatie, die hier is geboren, zou dan voortaan ‘eerstegeneratieautochtonen’ moeten heten. Om alle allochtonen (volgens de oude definitie) aan te duiden, spreekt hij binnen de nieuwe terminologie dan van ‘allochtonen en eerstegeneratieautochtonen’. De huidige tweede generatie Turkse allochtonen wordt dan ‘de eerste generatie Turkse autochtonen.’ De huidige ‘autochtonen’ noemt hij ‘meerdere generatieautochtonen.’

Het voordeel van dit alternatief is dat het stigmatiserende effect van de term ‘allochtoon’ vermindert en dat de nieuwe termen beter aansluiten bij etnische zelfcategorisatie. Voor deze indeling hoeft de bestaande registratie niet wezenlijk te veranderen. Een nadeel is echter dat de performatieve problemen nauwelijks worden opgelost. Het onderscheid autochtoon-allochtoon blijft gehandhaafd, met alle connotaties van dien. Ook is het de vraag of deze subtiële, hernieuwde indeling zal aanslaan in het dagelijks taalgebruik. Mensen zullen de term ‘allochtoon’ vermoedelijk gewoon blijven gebruiken voor alle migranten en hun kinderen.

5) Labeling: ruimte voor meervoudige identiteiten

Gedifferentieerde én overkoepelende categorisering is wel mogelijk bij het koppelen-teken-model, waarbij iemand Turkse Nederlander of Turks-Nederlandse burger is. Het voordeel is dat deze categorisering insluitend werkt. Maar ook deze systematiek heeft beperkingen en kan verwarring oproepen over verblijfsstatus, -duur en -motief. Het geografische gebruik van het begrip Nederlander kan verward worden met het juridische gebruik en misverstanden oproepen over de nationaliteit. Turken die twee jaar op een visum hiernaartoe komen heten dan meteen al Turkse Nederlanders. Veel Polen, Roemenen en Bulgaren zijn pendelmigranten die helemaal niet de intentie hebben om in Nederland te blijven. Voor asielmigranten geldt

dat ze mogelijk na vijf jaar terug moeten, uit eigen beweging teruggaan, of verder migreren. Het zou dan voorbarig zijn om nu al over Syrische Nederlanders te spreken.

De dubbele categorisering laat zich wel goed combineren met de lokale identiteit, zoals Turks-Nederlandse Amsterdammer of Turkse Amsterdammer. Dit alternatief is vooral in de grote steden gangbaar. Bij deze categorisering blijft de autochtone Nederlander of Amsterdammer gewoon bestaan. Onderzoek van Verkuyten (2010: 188) laat zien dat autochtone Nederlanders positiever reageren op meervoudige aanduidingen ('Turkse Nederlanders') dan op enkelvoudige ('Turken'). In een onderzoek onder meer dan zeshonderd jongeren werd de helft gevraagd hun gevoelens aan te geven tegenover Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen, terwijl de andere helft werd gevraagd om dit te doen tegenover Turkse Nederlanders, Marokkaanse Nederlanders, Surinaamse Nederlanders en Antilliaanse Nederlanders. Het bleek dat de gevoelens tegenover deze vier groepen significant positiever waren bij een meervoudige aanduiding.

7 FUNCTIES EN KEERZIJDEN VAN CLASSIFICATIE NAAR HERKOMST

In de voorgaande beschrijvende hoofdstukken hebben we stilgestaan bij de componenten van classificatie, de huidige classificatiepraktijk in Nederland en daarbuiten, de kritiek daarop en de alternatieven daarvoor. Het is nu tijd om te beoordelen wanneer en hoe classificatie naar herkomst passend is. Is het eigenlijk wel nodig om classificaties te herijken? Kunnen we niet beter helemaal afzien van classificatie naar herkomst? Om die vragen te beantwoorden gaan we eerst in op de functies en keerzijden van classificaties. Vervolgens formuleren we enkele afwegingskaders die kunnen helpen om te bepalen wanneer het passend is te classificeren naar herkomst en welke eisen dan te stellen zijn aan de clustering en labeling.

7.1 HET BELANG VAN CLASSIFICATIES VOOR BELEID

Met behulp van classificaties ordenen mensen de wereld en maken ze deze hanteerbaar (Berger en Luckman 1966, Douglas 1987, Jenkins 2004). Ook beleid classificeert. Zonder beleidsclassificaties zijn interventies niet mogelijk (Van Doorn 1986: 29).¹ Beleid vraagt om een precieze afbakening van doelgroepen. Dat is een kwestie van rechtvaardigheid – gelijke gevallen moeten gelijk worden behandeld, of het nu gaat om gepensioneerden, leerplichtigen, mensen met een handicap, arbeidsongeschikten, zieken, armen of jongeren. Beleidsclassificaties sluiten tegelijkertijd in en uit (Stone 1988).²

Classificeren is ook van belang voor effectiviteit. Zonder goede afbakeningen bereikt beleid zijn doel niet. Beleidsclassificaties worden in het leven geroepen omdat men problemen wil tegengaan of doelen wil realiseren. Vaak gaat het daarbij om vragen van toegang en verdeling. Een van de meest succesvolle classificaties in de Nederlandse beleidsgeschiedenis is de AOW'er. Wie de leeftijd van 65 jaar bereikte, had recht op AOW. Het is een beleidsclassificatie die gemakkelijk uitvoerbaar was en kon rekenen op een massaal draagvlak onder de Nederlandse bevolking. Voor veel andere beleidsclassificaties gold dat niet; er bestaat een omvangrijk beleidskerkhof van classificaties die ter ziele zijn gegaan omdat ze onuitvoerbaar waren of niet aansloten bij de sociale werkelijkheid.

Onder invloed van maatschappelijke veranderingen worden beleidsclassificaties bijgesteld. In het integratiebeleid is dat goed zichtbaar. De 'gastarbeider' werd een 'etnische minderheid' en vervolgens een 'allochtoon' (Köbben 1986, Groenendijk 2007, Schinkel 2008). Vaak vindt *reclassificatie* plaats omdat er nieuwe inzichten zijn over de doelgroep of omdat de terminologie niet langer geaccepteerd is. We spreken niet meer over de 'verwildeerde jeugd' of over 'onmaatschappelijke' en 'asociale' gezinnen, maar over 'kwetsbare' jongeren en gezinnen. Processen van *reclassificatie* laten zowel de blijvende noodzaak van beleidsclassificaties zien als het problematische karakter ervan.

7.2 DE KEERZIJDEN VAN CLASSIFICEREN

Aan beleidsclassificaties zijn keerzijden verbonden. Die zijn van informatieve en van performatieve aard. We beginnen met de *informatieve* keerzijden. Een belangrijk nadeel van classificaties is hun simplificerende effect. Sommige beleidscategorieën leiden tot een onverantwoorde reductie van de maatschappelijke complexiteit. Simpele tweedelingen zijn vaak niet verfijnd genoeg om recht te doen aan de sociale werkelijkheid. Dat zorgt voor epistemologische problemen: de vlag dekt de lading niet, waardoor we een verkeerd beeld van de werkelijkheid krijgen. Dat is niet alleen een wetenschappelijk probleem, maar ook riskant voor beleid; de informatie is niet verfijnd genoeg om een koers op uit te zetten. Daarom zien we vaak dat nadere verfijningen worden aangebracht, bijvoorbeeld van ‘allochtonen’ naar ‘westerse’ en ‘niet-westerse allochtonen’. Maar ook deze laatste tweedeling doet onvoldoende recht aan de enorme heterogeniteit van de hedendaagse migratie.

Wanneer classificaties worden aangepast is er nog een ander risico: de vlag en de lading veranderen door de tijd heen. Dat zorgt voor discontinuïteit in de data. Dit speelt bijvoorbeeld bij de lange tijdreeksen die het CBS bijhoudt. Wanneer de indelingen veranderen, dan is het niet meer mogelijk om ontwikkelingen door de jaren heen te volgen en gaat veel waardevolle informatie verloren.

De simplificering, die onvermijdelijk is bij classificering, kan ook nog op een andere manier tot te grote reductie van informatie leiden. Wanneer termen onhelder zijn, kunnen ze verwarring veroorzaken. Dat is bijvoorbeeld het geval bij het gebruik van het begrip ‘allochtoon’ voor de kinderen van migranten. Zij zijn in Nederland geboren en letterlijk niet ‘van vreemde aarde’, en vallen dus feitelijk niet in die categorie.

Daarnaast zijn er keerzijden die samenhangen met wat taalfilosofen ‘performatief taalgebruik’ noemen; een begrip benoemt niet alleen iets in de wereld, maar brengt daarin ook iets teweeg. Deze bezwaren hebben vooral betrekking op de labels. Door het gebruik van de term ‘allochtoon’ worden de nakomelingen van migranten niet alleen aangeduid, maar ook op afstand geplaatst en gestigmatiseerd (Schinkel 2008; Leerkes, 2012). In de literatuur worden verschillende performatieve effecten van classificatie onderscheiden.

In de sociale werkelijkheid kunnen begrippen een andere duiding krijgen. Hoewel ooit bedoeld als een neutrale beleidsclassificatie gericht op individuen in plaats van groepen, heeft het label ‘allochtoon’ in het alledaagse spraakgebruik een negatieve lading gekregen, vergelijkbaar met eertijds het begrip ‘buitenlander’. Negatieve stigma’s kunnen werken als een selffulfilling prophecy, een onjuiste beoordeling van een situatie die zichzelf waarmaakt. Zo blijkt dat personen zich kunnen gaan gedragen naar het negatieve beeld dat er over hen heerst (Merton 1968; Rosenthal en Jacobson 1992).

Daarbij zien we ook dat de beleidsclassificatie ‘allochtoon’ soms het kenmerk krijgt van een zogenaamde ‘*master status*’ (Hughes 1994). Dat is een dominant kenmerk dat andere sociale en juridische kenmerken overschaduwet – bijvoorbeeld dat men in Nederland is geboren, een goede opleiding heeft genoten, en in het bezit is van het Nederlandse staatsburgerschap. Het label ‘allochtoon’ benadrukt dat men van vreemde bodem is. Maar voor driekwart van de inwoners van Marokkanse en Turkse afkomst geldt dat zij Nederlands staatsburger zijn. Dat geldt inmiddels ook voor negentig procent van de migranten uit Irak, Iran, Afghanistan en Somalië, en voor bijna alle Surinamers en Antillianen (Groenendijk, 2007: 105). Ook kan een term als ‘niet-westers allochtoon’ die verwijst naar specifieke herkomstlanden impliciet een raciale lading krijgen. Deze raciale lading overstemt andere sociale kenmerken en werkt discriminatie in de hand (Van der Haar en Yanow 2015; Yanow, Van der Haar en Völke 2016).

Classificaties kunnen daarmee onbedoeld bijdragen aan sociale tegenstellingen van ‘wij-zij’ en aan sociale hiërarchieën van ‘hoog-laag’. Onderzoek uit de sociale psychologie laat zien dat individuen die tot verschillende groepen behoren – omdat zij door zichzelf of door anderen tot een groep worden gerekend – negatieve opvattingen ontwikkelen over andere groepen. Dit kan interetnische spanningen versterken (Tajfel en Turner 1979). Zo beschrijven Van der Haar en Yanow (2011) dat zowel in de beleidspraktijk als in het publieke debat met het begrip ‘allochtoon’ vooral wordt verwezen naar het niet-westerse deel van de categorie, dat wordt geïntegreerd als ‘niet’ of ‘nog niet geïntegreerd’. De term ‘niet-westerse allochtoon’ staat veelal voor mensen die cultureel onvoldoende geïntegreerd zijn en zich onder aan de sociaal-economische ladder bevinden. Tegelijkertijd weten we dat zich in deze categorie ook veel personen bevinden die de Nederlandse taal uitstekend beheersen en sociaal-economisch succesvol zijn.

Soms zijn classificaties tijdelijk, bijvoorbeeld wanneer ze aan leeftijd- of inkomensgrenzen zijn gebonden. Maar ze kunnen ook hardnekkig zijn, waardoor mensen er niet of heel moeilijk van af kunnen komen. Wie in Nederland is geboren en één ouder heeft die in het buitenland is geboren, wordt gedurende zijn of haar hele leven tot de allochtonen gerekend. Vooral bij die tweede generatie, die hier geboren is, leeft de vraag wanneer zij eindelijk ‘allochtoon-af’ zijn (Sadeghi 2006). Dit nadeel geldt nog sterker bij voorstellen om de term ook voor de derde generatie te gebruiken. Dan hebben we het over kinderen die in Nederland zijn geboren van ouders die ook in Nederland zijn geboren. Deze categorisering staat wel heel erg ver af van de oorspronkelijke betekenis van allochtoon (‘van vreemde aarde’).

Het voorgaande voorbeeld wijst op nog een keerzijde van classificaties, namelijk dat het label van bovenaf is opgelegd: ‘Er is een kans dat men in een categorie belandt waarom men zelf nooit heeft gevraagd en waarin men zich hoogstens kan schikken’ (De Beus, 1986: 21). Burgers hebben vaak niet het vermogen om zich te ontdoen van classificaties die zij als negatief ervaren. Die definitiemacht ligt bij de overheid.

Een laatste keerzijde van classificaties en de registraties waarop ze zijn gebaseerd, is dat ze misbruikt kunnen worden door kwaadwillenden. In zijn boek *Seeing Like a State* heeft de antropoloog Scott (1998) aandacht gevraagd voor de onbedoelde gevolgen van het gebruik van classificaties die de wereld inzichtelijk moeten maken. In zijn boek is een stadskaart uit 1941 opgenomen, gemaakt door het statistisch bureau van de gemeente Amsterdam, die de verspreiding van Joden over Amsterdam nauwkeurig weergeeft. Deze precieze registratie heeft bijgedragen aan de uitvoering van de Jodendeportatie uit Amsterdam (Scott 1998: 78-79).

7.3 WAAROM DAN TOCH CLASSIFICEREN NAAR HERKOMST?

Is het dan niet beter om maar helemaal af te zien van classificaties naar herkomst? Zo zou je iedereen die in ons land verblijft en niet de Nederlandse nationaliteit heeft, aan kunnen duiden als 'vreemdeling'. Iedere staatsburger is dan Nederlander, zonder verder onderscheid naar herkomstland. Dat komt overeen met de radicale keus die de Franse overheid heeft gemaakt (Simon 2008; Fassmann, Reeger en Sievers 2009). In Frankrijk registreert men niet naar herkomst of etniciteit. Het is zelfs bij wet verboden om etnische en raciale categorieën op te nemen in de census (Simon 2008; Léonard 2014). Dat voorkomt dat de overheid zelf bijdraagt aan performatieve effecten.

In een samenleving met toenemende culturele diversiteit is het bovendien de vraag wat de toegevoegde waarde is van classificaties naar herkomst. Kan er voor sociaalwetenschappelijk onderzoek niet worden volstaan met de gebruikelijke indelingen op basis van bijvoorbeeld leeftijd, opleiding, en inkomen? Herkomstland (als proxy voor etniciteit) is immers een 'lege variabele' voor wie niet gelooft in aangeboren verschillen tussen etnische groepen en de factor cultuur los ziet van etniciteit.

Deze radicale oplossing brengt echter beperkingen met zich mee voor wetenschap en beleid. Deze 'kleurenblindheid' van officiële statistieken leidt volgens Simon (2008: 8) tot 'de keuze voor onwetendheid'. Het wordt hierdoor voor de overheid zeer moeilijk om zicht te krijgen op discriminatie of achterstanden die samenhangen met herkomst. Ook in Frankrijk wordt dit erkend. Zo is het daar sinds 2010 mogelijk om uitsluitend voor wetenschappelijk onderzoek etnische gegevens te verzamelen. Ook de term 'immigranten' wordt steeds vaker toegepast, vooral voor de categorie personen die buiten Frankrijk geboren is. In sommige gevallen reconstrueren onderzoekers etnische data op basis van gegevens over geboorteland (ook van iemands ouders) en nationaliteit. Toch vormt het ontbreken van data over de herkomst van burgers een belangrijk obstakel voor antidiscriminatiebeleid (Simon 2008). Bovendien is er een discrepantie tussen het taboe op classificatie naar herkomst door de overheid en het wijdverbreide gebruik van etnische en culturele categorisering in het Franse publieke en politieke debat, alsmede in de praktijken van de Franse politie (Body-Gendrot 2010).

Net als leeftijd, opleiding en inkomen kan herkomst relevant zijn voor een beter begrip van sociale problemen. Zo verdwijnen verschillen tussen herkomstgroepen op gebied van arbeidsmarktpositie (Chiswick en Wang 2016; Koopmans 2016) of criminaliteit (Blom en Jennissen 2014; Piquero 2015) vaak maar gedeeltelijk wanneer wordt gecorrigeerd voor achtergrondvariabelen als opleiding en inkomen. Dit maakt herkomst nog niet tot een op zichzelf staande ‘verklaring’, maar het stimuleert volgens Leerkes (2012) wel de wetenschappelijke zoektocht naar oorzaken die ertoe doen, zoals discriminatie en culturele verschillen.

Een voorbeeld is de rol van etniciteit als verklaring voor onderwijsachterstanden. Volgens de Onderwijsraad (2013) is herkomst, samen met de opleiding van de ouders, nog steeds verreweg het meest bepalend voor leerachterstanden en schoolprestaties (Onderwijsraad 2001, Bosker en Guldemon 2004, Mooij et. al 2012, Driessen 2013). Zo presteren allochtone leerlingen bij een gelijk opleidingsniveau van de ouders minder goed dan autochtone leerlingen op het gebied van taalverwerving (Onderwijsraad 2013: 22).

Herkomst is ook relevant voor medisch onderzoek. Zo heeft de mate waarin bepaalde ziekten voorkomen, zoals diabetes, een etnische component (Burchard et al. 2003). Behalve het aantal ziektegevallen kan ook de oorzaak, het verloop en de perceptie van veel ziekten verschillen per etnische groep (Wieringa et al. 2005). Dit geldt ook voor de effecten van bepaalde therapieën. Een causale relatie tussen door genetische factoren ingegeven etnische verschillen en sociaal-economische verschijnselen is daarentegen niet overtuigend aangetoond.³

Voor culturele verschillen ligt dit anders. Hoewel het fenomeen ‘cultuur’ notoir lastig valt te definiëren en te operationaliseren, zijn sociale wetenschappers en economen ervan overtuigd dat cultuur een eigenstandige invloed heeft op het gedrag van mensen (Kacen en Lee 2002, Bellido et al. 2016). Daarmee ontstaat een wetenschappelijke reden om aandacht te besteden aan herkomst.

Zelfs als men ervan uitgaat dat genetische en culturele verschillen geen rechtstreekse invloed hebben op menselijk gedrag, kan het relevant zijn om het herkomstland van personen te registreren. Het is namelijk niet aannemelijk dat alle demografische en sociaal-economische kenmerken van individuen in databases in kaart kunnen worden gebracht. Het herkomstland van een persoon kan dan dienen als een proxy voor demografische en sociaal-economische achtergrondkenmerken die verder niet gemeten zijn. Uiteraard moeten de effecten van de herkomstlanden dan niet inhoudelijk worden geïnterpreteerd, maar slechts worden beschouwd als een controlevariabele.

Ook voor beleidsmakers kan het maken van onderscheid naar migratieachtergrond zinvol zijn, bijvoorbeeld bij de monitoring van problemen, de ontwikkeling van beleid en het bepalen van de effectiviteit van beleid.

Bij de *monitoring van problemen* kan onderscheid naar herkomst nuttig zijn. In Nederland beschikken we over een uniek databestand, het Stelsel Sociaal-statistische Bestanden, waarmee we onderzoek naar individuen op het niveau van de

gehele populatie kunnen uitvoeren. Omdat in Nederland al decennialang data zijn verzameld over specifieke migrantengroepen, beschikken we over veel longitudinale kennis over hoe het die migrantengroepen en hun kinderen vergaat op het gebied van onderwijs, arbeidsmarkt en huisvesting. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft in het *Jaarrapport integratie 2011* voor verschillende beleids-terreinen vastgesteld in hoeverre algemene factoren als leeftijd, opleiding en werkervaring het verschil in positie tussen migranten en autochtone Nederlanders verklaren (Gijsberts et al. 2012). Dit blijkt per terrein en per migrantengroep te verschillen. Bij werkloosheid en vertegenwoordiging in de verdachtenstatistiek verklaren algemene factoren als opleiding en leeftijd maar een beperkt deel van de verschillen en spelen mogelijk ook andere factoren een rol, zoals etnisch-culturele aspecten (Dagevos en Grundel 2013: 10).

Het SCP deed ook onderzoek naar discriminatie op de Haagse arbeidsmarkt. Onderzoekers verstuurden 500 fictieve sollicitatiebrieven met vergelijkbare cv's, maar met Nederlandse, Marokkaanse en Surinaams-Hindostaanse namen erboven. Mensen met een Nederlandse naam hadden 1,5 keer grotere kans om uitgenodigd te worden dan een Hindostaanse Nederlander en 1,8 keer grotere kans dan een Marokkaanse Nederlander (Andriessen et al. 2015). De meeste discriminatie vindt plaats in de eerste fase bij de korte blik op cv's.

Bij het *ontwikkelen van beleid* kan het effectiever zijn om interventies te ontwikkelen die gericht zijn op bepaalde groepen wanneer generiek beleid hen onvoldoende bereikt. Zo laat onderzoek van Bellaart (2015) zien dat jeugdhulpprofessionals vragen om specifieke maatregelen, omdat sommige groepen migranten niet goed bereikt worden door de overwegend blanke en feminiene jeugdhulp. Maatschappelijke problemen kunnen sterk verschillen per groep. Wie bijvoorbeeld ongewenste tienerzwangerschappen wil tegengaan is geholpen met de wetenschap dat deze relatief vaak voorkomen onder Antilliaanse en Creools-Surinaamse meisjes en nauwelijks onder meisjes met een Turkse achtergrond. Voorlichtingscampagnes die zich richten op alle middelbare scholieren treffen nauwelijks doel.

Bij het *evalueren van beleid* kan het zinvol zijn in kaart te brengen hoe generiek beleid uitwerkt voor specifieke groepen. Zo leidden de aangescherpte toelatingseisen op de PABO tot minder instroom van leerlingen met een migratieachtergrond. Ook het verminderde belang van de Cito-toets ten opzichte van het oordeel van de basisschool bij het bepalen van het middelbareschooladvies blijkt in het nadeel te werken van leerlingen met een migratieachtergrond (Inspectie van het Onderwijs 2016: 171 en 63).

NOTEN

- 1 De socioloog Van Doorn (1986: 29) definieerde een beleidsclassificatie als volgt: "Onder beleidsclassificatie wordt verstaan het proces waarbij enige beleidsinstantie (...) de bevolking – of een segment daaruit – indeelt overeenkomstig maatstaven aan beleidsoverwegingen ontleend. Door een dergelijke classificatie ontstaan beleidscategorieën die bedoeld zijn beleidsinterventies te vergemakkelijken."
- 2 Onder de verzamelcategorie beleidsclassificaties of beleidscategorieën vallen zowel wettelijke onderscheidingen die rechten en plichten van burgers definiëren, als beleidsonderscheidingen die geen juridische basis hebben, zoals werklozen met een afstand tot de arbeidsmarkt, voortijdige schoolverlaters, en ook het begrippenpaar autochtoon en allochtoon.
- 3 Het gaat echter te ver om bij voorbaat uit te sluiten dat zoiets dergelijks bestaat. Toch zijn er ook in de internationale literatuur nauwelijks aanwijzingen te vinden dat er mogelijk een verband bestaat tussen etniciteit en aangeboren risicofactoren die de neiging tot het vertonen van deviant gedrag zouden kunnen vergroten. Wel bestaan er bijvoorbeeld studies waarin wordt aangetoond dat de verschillende varianten van het serotonine-transportergen 5-HTTLPR verschillend verdeeld kunnen zijn over verschillende etnische groepen (Ng et al. 2006). Dit geldt ook voor het dopamine-receptorgen DRD4 (Kidd et al. 2014). Variaties in deze genen worden geassocieerd met allerlei psychische stoornissen, met verschillen in persoonlijkheidstrekken en met gedragsproblemen (Gonda 2009; Dmitrieva et al. (2011). De causale relaties zijn echter gecompliceerd. De hier genoemde genen dragen enigszins bij aan de hersenontwikkeling, maar doen dit in interactie met omgevingsfactoren. De hersenontwikkeling draagt vervolgens bij aan de wijze van cognitieve en emotionele informatieverwerking, die weer de kans op agressie en antisociaal gedrag beïnvloedt. Ook dit gebeurt steeds in samenspel met omgevingsfactoren.

8 AFWEGINGSKADER CLASSIFICATIE EN TERMINOLOGIE

Om te kunnen bepalen of classificaties naar herkomst passend zijn, helpt het om een afwegingskader te formuleren. Daarbij gaat het om de vragen onder welke voorwaarden het legitiem is om te classificeren naar herkomst en welke eisen men vervolgens mag stellen aan de gehanteerde indelingen en termen. We zullen voor beide vragen een apart afwegingskader formuleren.

8.1 WANNEER WEL EN NIET CLASSIFICEREN NAAR HERKOMST?

De eerste vraag is of het überhaupt legitiem is om onderscheid te maken naar herkomst in onderzoek en beleid. We zagen immers dat er belangrijke nadelen aan zijn verbonden. Om deze vraag te beantwoorden kunnen onderzoekers en beleidsmakers inspiratie vinden bij de ‘objectieve rechtvaardigingstoets’ die door juristen is ontwikkeld.¹

Classificeren naar herkomst is alleen gerechtvaardigd indien dat een legitiem doel dient, bijvoorbeeld het wegwerken van maatschappelijke achterstanden of het bestrijden van sociale problemen. Dat is de eis van *legitimititeit*. Vervolgens is er de eis van *functionaliteit*: het moet aantoonbaar zijn dat classificatie naar herkomst werkt, dat wil zeggen dat het bijdraagt aan het bereiken van dat doel. Als aan deze eis is voldaan, geldt de eis van *subsidiariteit*: classificatie naar herkomst mag alleen als het legitieme doel niet op een andere manier valt te bereiken, bijvoorbeeld door kennis te verzamelen op basis van de ‘gewone’ sociaal-economische indelingen, zoals naar leeftijd, opleiding, of inkomen. Ten slotte is er de eis van *proportionaliteit*: als de negatieve effecten van classificatie naar herkomst groot zijn en classificeren slechts een bescheiden resultaat oplevert, kan het indelen van de bevolking in herkomstgroepen beter achterwege worden gelaten. Dit laatste criterium valt het minst objectief vast te stellen en zal dan ook het meest aan discussie onderhevig zijn.

Box 2: Wanneer classificeren naar herkomst?

1. Dient het een legitiem doel (legitimititeit)?
2. Draagt het bij aan het bereiken van het doel (functionaliteit)?
3. Kan het doel niet op een andere manier worden bereikt (subsidiariteit)?
4. Wegen de voordelen op tegen de nadelen (proportionaliteit)?

8.2 HOE CLASSIFICEREN NAAR HERKOMST?

Vervolgens rust er op wetenschappers en beleidsmakers een verantwoordelijkheid om zorgvuldig te werk te gaan bij het maken van clusters en het toekennen van labels op het terrein van migratie en integratie. Bij de beoordeling van indelingen en termen spelen daarom twee soorten criteria een belangrijke rol. Deze vloeien voort uit de hiervoor besproken keerzijden van classificeren.

Als eerste zijn er eisen van *informatieve* aard. De gehanteerde classificaties moeten bijdragen aan het proces van kennisverwerving. Zo moeten de classificaties aansluiten bij de sociale realiteit en voldoende ruimte voor empirische verfijning bieden. Ook is de continuïteit en validiteit van de onderliggende statistische indelingen van groot belang. Het wijzigen van indelingen en termen vergt zorgvuldige afweging. Ten slotte moeten de begrippen zo min mogelijk verwarring veroorzaken over de verschijnselen die eronder vallen.

Daarnaast zijn er ook enkele eisen van *performatieve* aard. De gehanteerde termen moeten zo min mogelijk in de wereld tweeebrengen. Classificaties dienen zo min mogelijk uitsluitende werking te hebben en geen negatieve associaties op te roepen door de pejoratieve bijklanken die aan de termen zijn verbonden. Als laatste dienen ze zoveel mogelijk nevenschikkend en niet onderschikkend te zijn, om te voorkomen dat ze al een rangorde of een ‘masterstatus’ uitdrukken.

Box 3: Hoe classificeren?

Bij de beoordeling van de geschiktheid van clusters en termen zijn twee soorten eisen van belang:

1. *Informatieve eisen*: clusters en termen moeten
 - a. voldoende empirische verfijning bieden;
 - b. continuïteit en validiteit van onderliggende indelingen waarborgen;
 - c. zo min mogelijk begripsmatige verwarring veroorzaken.
2. *Performatieve eisen*: de termen moeten
 - a. zo min mogelijk uitsluitende werking hebben;
 - b. geen negatieve associaties oproepen;
 - c. zoveel mogelijk nevenschikken en niet onderschikken.

De uitdaging is om clusters en labels te hanteren die voldoende ruimte voor verfijning bieden aan wetenschappers, statistici en beleidsmakers, en die tegelijkertijd niet leiden tot negatieve connotaties en uitsluiting in het maatschappelijk verkeer en in het publieke debat. Door het gepolariseerde karakter van vraagstukken rond migratie en integratie, zullen ook nieuwe termen op den duur weer negatieve connotaties oproepen. Dat neemt echter niet weg dat wetenschappers en

beleidsmakers hier een verantwoordelijkheid hebben. De clusters en termen dienen zo bruikbaar en neutraal mogelijk te zijn. Vooral voor beleidsmakers wegen de performatieve eisen relatief zwaar.

NOOT

- 1 De wetgever heeft de criteria van deze toets vastgelegd in de Algemene wet gelijke behandeling, Artikel 2, lid 1: “Het in deze wet neergelegde verbod van onderscheid geldt niet ten aanzien van indirect onderscheid indien dat onderscheid objectief gerechtvaardigd wordt door een legitiem doel en de middelen voor het bereiken van dat doel passend en noodzakelijk zijn.” Dit is gebeurd conform de richtlijnen van de Europese jurisprudentie.

9 NAAR EEN MEERVOUDIG MIGRATIE-IDIOOM

9.1 CLASSIFICEREN NAAR HERKOMST: ALS HET NIET ANDERS KAN

Wat betekent deze analyse voor het WRR-onderzoek rond migratiediversiteit? In welke termen moeten we dat vraagstuk analyseren? We hebben in deze verkenning geconstateerd dat onderscheid naar herkomst relevant en legitiem kan zijn in wetenschap en beleid. Wel vraagt het maken van dit onderscheid om een zorgvuldige afweging. Classificeren naar herkomst kent immers belangrijke nadelen. In grote lijnen geldt hier de regel: alleen classificeren naar herkomst als het niet anders kan en de voordelen opwegen tegen de nadelen.

Allereerst is het telkens de vraag of een indeling naar herkomst wel toegevoegde informatiewaarde heeft. Leidt onderscheid maken naar herkomst tot een beter inzicht in sociale vraagstukken? En kan dat inzicht niet ook op een andere manier worden bereikt? In veel gevallen kan wellicht worden volstaan met de klassieke SES-onderscheidingen naar bijvoorbeeld opleiding, leeftijd of inkomen en voegt een classificatie naar herkomstland weinig toe.

Wanneer er wel sprake is van een toegevoegde waarde is er de eis van proportionaliteit. Weegt de informatieve waarde op tegen de eventuele negatieve performatieve effecten? Zelfs als het zin heeft om in te delen naar herkomst, dan kunnen de maatschappelijke nadelen groter zijn dan de voordelen.

Naar welke kant de balans doorslaat zal veelal afhangen van de aard van het vraagstuk. In wetenschappelijke analyses zullen de informatieve belangen doorgaans zwaarder worden gewogen, terwijl in beleid de performatieve effecten eerder de doorslag geven bij het bepalen van de proportionaliteit. Uiteindelijk is dit laatste een politieke keuze, die zich niet met wetenschappelijke argumenten laat beslechten, zoals het debat in Frankrijk laat zien.

Binnen het project Migratiediversiteit kiezen we niet voor het volledig achterwege laten van classificaties op basis van herkomst. Met name bij het analyseren van samenstelling en omvang van de migratiepopulatie in ons land zullen we onderscheid maken naar herkomstlanden van migranten. Zo kan een veel rijker beeld geschetst worden van de migratiediversiteit in ons land. Voor onderzoek en beleid kan het vervolgens relevant zijn om in beeld te krijgen hoe het migranten en hun kinderen in ons land vergaat. Blijven sommige migrantengroepen korter in Nederland dan andere? Zijn er verschillen in economisch succes, criminaliteit, gezondheid, of in de mate van discriminatie op de arbeidsmarkt?

9.2 CLUSTERING: MIGRATIEDIVERSITEIT VRAAGT OM EEN DIVERSITEIT AAN CLUSTERS

Als een indeling naar herkomst toegevoegde informatiewaarde heeft, komt de vraag aan de orde wat dan geschikte indelingen en labels zijn. We hebben gezien dat bij die beoordeling twee soorten eisen van belang zijn. Als eerste *informatieve eisen*: de indelingen moeten voldoende empirische verfijning bieden, longitudinale reeksen in principe niet onderbreken en zo min mogelijk begripsmatige verwarring veroorzaken. Daarnaast zijn er *performatieve eisen*: de voor de clusters gebruikte termen moeten geen uitsluitende werking hebben, geen negatieve associaties oproepen en zoveel mogelijk nevenschikkend en niet onderschikkend zijn. Wanneer we de thans gehanteerde indelingen en termen naast deze eisen leggen dan vallen er verschillende conclusies te trekken:

De labels 'autochtoon' en 'allochtoon' zijn niet meer passend

Tegen het gebruik van het label 'allochtoon' zijn allereerst belangrijke informatieve bezwaren in te brengen. Zo is het huidige gebruik technisch niet correct, omdat ook de nakomelingen van migranten die op Nederlandse bodem zijn geboren, worden gerekend tot de 'allochtonen' (dat 'van andere aarde' betekent).

Ook biedt deze clustering onvoldoende beleidsmatige verfijning, gezien de enorme diversiteit onder migranten. Met uitzondering van bevolkingsstatistieken, heeft het voor beleidsvraagstukken weinig zin meer om de generieke categorie 'allochtoon' te gebruiken. Tegenwoordig zijn de verschillen tussen en binnen migrantengroepen zo groot dat het niet meer zinvol is om 'allochtonen' als sociale groep of beleidscategorie te onderscheiden – net zomin als dat voor 'autochtonen' het geval is.¹

Daarnaast zijn er in het maatschappelijk debat de nodige negatieve performatieve effecten. De labels hebben een uitsluitende werking en met name de term 'allochtoon' roept negatieve associaties op en kan leiden tot zichzelf waarmakende vooroordelen.

In de afgelopen jaren zijn verschillende voorstellen gedaan om het begrippenpaar 'autochtoon-allochtoon' te amenderen of te vervangen door een alternatieve dichotomie. Zo heeft Leerkes (2012) voorgesteld het bestaande onderscheid te amenderen door de in Nederland geboren kinderen van migranten 'eerstegeneratieautochtonen' te noemen in plaats van allochtonen van de tweede generatie. Dit voorstel is semantisch correct, want het gaat uit van geboorteplaats als basis voor de indelingen: alleen zij die in het buitenland zijn geboren tellen als 'allochtoon'. Een stap verder is om in het buitenland geboren kinderen van personen die in Nederland zijn geboren ook allochtoon ('Nederlandse allochtonen') te noemen (Leerkes en Dagevos 2016). Allochtoon betekent dan gewoon 'in het buitenland geboren' (*foreign born*) en autochtoon betekent 'in Nederland geboren' (*native born*). Een belangrijk nadeel hiervan is dat de performatieve problemen nauwelijks worden opgelost. Het onderscheid autochtoon-allochtoon blijft

gehandhaafd, met alle connotaties van dien. Het is ook de vraag of in het publieke debat de subtiliteit van het begrip ‘eerstegeneratieautochtoon’ en van allochtonen van ‘Nederlandse’ en ‘niet-Nederlandse herkomst’ zal worden begrepen en overgenomen.

Andere voorstellen zijn om de dichotomie te vervangen door een nieuw, ‘schoon’ begrippenpaar. Het stijlboek van *de Volkskrant* (14 mei 2016) schrijft bijvoorbeeld voor dat ‘allochtoon’ moet worden vervangen door ‘migranten en hun nakomelingen’. Ook de Rijksoverheid en enkele grote gemeenten zijn hiertoe overgegaan. Voor ‘autochtoon’ is het overigens lastig om een alternatief begrip te vinden dat geen bijklank heeft.² Het stijlboek van *de Volkskrant* (14 mei 2016) schrijft ‘oorspronkelijke inwoners’ voor in plaats van ‘autochtonen’. ‘Oorspronkelijk’ is informatief correct, het geeft aan waar men zijn oorsprong (origine) heeft en verwijst dus naar geboortegrond, net als het begrip ‘autochtoon’. Het probleem zit hier aan de performatieve kant. De begrippen ‘oorspronkelijk’ of ‘origineel’ hebben een positieve bijklank (creatief, leuk), waardoor het antoniem ‘migrant’ dus een zekere negatieve lading krijgt (niet origineel, namaak). Verder rijst al gauw de vraag hoever de stamboom terug moet gaan om ‘oorspronkelijke’ Nederlander te zijn – tot de Batavieren? Beide alternatieven zijn dan ook niet geschikt voor onderzoek en beleid op het gebied van migratiediversiteit en de bijbehorende maatschappelijke gevolgen.

Het onderscheid westers/niet-westers is niet te handhaven

Dit onderscheid is tegenwoordig nog nauwelijks informatief. Vroeger, tot in de jaren tachtig, hadden de grote migrantengroepen uit Turkije, Marokko en de voormalige koloniën in de Nieuwe Wereld wellicht nog een aantal kenmerken gemeen die een gemeenschappelijke noemer rechtvaardigden, zoals een rurale achtergrond en een hoge mate van laaggeletterdheid. Tegenwoordig zijn de verschillen tussen en binnen migrantengroepen zo groot dat het in empirische of beleidsmatige zin niet meer zinvol is om ‘niet-westerse allochtonen’ als sociale groep of beleidscategorie te onderscheiden – net zomin als dat voor ‘westerse allochtonen’ het geval is. Een kenniswerker uit India heeft weinig gemeen met een gezinsmigrant uit de binnenlanden van Anatolië. Ook een Britse CFO van een beursgenoteerde onderneming en een Poolse tomatenplukker hebben niet veel meer gemeen dan hun Europese achtergrond.

Zoals we in de inleiding al beschreven, is dit bovendien een onderscheid met een onderschikkend en discriminerend effect. Het lijkt een geografisch onderscheid te zijn, maar het is in feite een cultureel onderscheid met een koloniale ondertoon. Tot de westerse landen worden namelijk vooral de landen gerekend met een overwegend Europese bevolking of cultuur. Voormalige koloniën die geen overwegend West-Europese bevolking of cultuur kennen, gelden als niet-westers. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor de immigranten uit Suriname en de voormalige Nederlandse Antillen – terwijl de laatsten vrijwel allemaal Nederlander zijn. Immigrantengroepen uit het voormalige Nederlands-Indië, die overwegend een Europese

achtergrond hadden, worden door het CBS wel als ‘westers’ geclassificeerd. Niet de ligging van het herkomstland, maar het overwegend ‘blanke’ karakter van de migranten geeft de doorslag (Van der Haar en Yanow 2011: 170).

Daarmee voldoet het onderscheid ook niet aan de performatieve eisen, omdat er sprake is van een uitsluitende werking en negatieve associaties. Achter de indeling gaat inmiddels een waardeoordeel schuil. Een allochtoon zit ‘goed’ als deze uit een westers land komt en ‘niet goed’ als deze uit een niet-westers land komt. De uitkomst van veel onderzoek in het verleden zat daarmee al in de opzet ingebakken: het onderscheid westers versus niet-westers was namelijk vooral gebaseerd op de omstandigheid dat de ene categorie wel en de andere niet als problematisch werd gezien (Groenendijk 2007, Manenschijn 2008).

Eén alternatief generiek cluster is niet zinvol

In de afgelopen jaren zijn verschillende voorstellen gedaan om het begrippenpaar autochtoon-allochtoon te amenderen of te vervangen door een alternatieve ‘schone’ dichotomie. Wij zien daarvan af. De belangrijkste reden is wederom de grote migratiediversiteit die de kern vormt van onze boodschap. Eén generieke tweedeling doet geen recht aan de enorme variëteit, zowel onder de ‘autochtonen’ als onder migranten. Onder ‘allochtonen’ of ‘migranten’ vallen inmiddels zo veel verschillende groepen, niet alleen qua geografische herkomst of sociaal-economische achtergrond, maar ook qua migratiestatus en -intentie, dat één indeling gewoon niet verfijnd genoeg is. We zagen in de inleiding dat immigranten uit de top tien van de in 2015 bij de IND geregistreerde herkomstlanden niets gemeen hebben dat hen kenmerkt, afgezien van hun buitenlandse herkomst. Velen hebben meer gemeen met burgers met een Nederlandse achtergrond dan met elkaar.

Die grote migratiediversiteit betekent ook dat de beleidskwesties zeer divers zijn, en sterk afhankelijk van het type migrant. Sommige ‘migrant’ zijn net binnen, anderen gaan heen en weer, en weer anderen zijn Nederlanders die uit het buitenland terugkeren. Veel migranten komen uit EU-landen, anderen uit India, het Midden-Oosten of Afrika. Sommige migranten zijn hoogopgeleid, anderen laaggeletterd. Vanwege die grote diversiteit is het, zowel empirisch als beleidsmatig, niet zinvol om één generieke dichotomie te hanteren. Verdere verfijning is noodzakelijk om zinvolle uitspraken te kunnen doen.

De classificaties volgen de vraag

We zien daarom in WRR-verkenningen en het rapport af van één nieuwe dichotomie. Daarvoor in de plaats stellen we voor om meervoudige clusters en termen te gebruiken, afhankelijk van de kwestie die aan de orde is. Daarbij geldt dat de onderzoeksvraag of de beleidskwestie het begrippenkader bepaalt, in plaats van andersom. Vervolgens kan men de migranten clusteren in bepaalde groepen, op basis van culturele, economische of politieke aspecten van de landen van

herkomst. Soms kan dat een dichotomie zijn (zoals Europeanen versus niet-Europeanen), maar vaak is het zinvoller om een pluralistisch onderscheid te hanteren. Bijvoorbeeld:

- Een indeling op basis van culturele achtergronden (Jennissen et al 2015).
- Een indeling op basis van wereldregio's (United Nations Division of Statistics 2016)
- Midden- en Oost-Europeanen, Noord-Amerikanen, Noord-Afrikanen, Indiërs, Aziaten, inwoners van BRIC-landen, inwoners van het voormalige Britse Gemenebest, enzovoorts.
- Migranten uit rijke of uit arme landen; uit liberale, democratische landen of uit autoritair of dictatoriaal geregeerde landen.

Tal van indexen kunnen relevant zijn

Afhankelijk van de onderzoeksvraag of de beleidskwestie die aan de orde is, kunnen er verschillende indexen gehanteerd worden om herkomstlanden te clusteren:

- De Corruption Perception Index (CPI) van Transparency International, of de Rule of Law Index van het World Justice Project, wanneer men migranten wil indelen naar de mate van behoorlijk bestuur van de herkomstlanden. De Human Freedom Index (HFI), Political Freedom Index van Freedom House, of de Parliamentary Power Index, wanneer men wil weten of migranten uit landen met een liberale, democratische traditie komen of niet. Beide groepen indexen kunnen relevant zijn voor de mate van politieke participatie of politiek vertrouwen.
- De Human Development Index (HDI) van de UNCHR, of de Human Poverty Index, wanneer men wil weten of migranten uit arme of rijke landen afkomstig zijn en welke effecten dat heeft.

Dit levert een veel grotere variëteit aan indelingen op en daarmee ook een veel grotere graad van empirische verfijning en beleidsinzicht dan de oude tweedelingen 'autochtoon versus allochtoon' of 'westers versus niet-westers'. Omdat de herkomstlanden de basisidentificatie vormen is continuïteit van tijdreeksen gewaarborgd. In Nederland gaan het SSB en het CBS immers uit van herkomstland. Omdat er geen generieke dichotomie wordt gehanteerd, is er bovendien minder kans dat er negatieve associaties ontstaan en dat een terminologische tweedeling tot sociale uitsluiting leidt.

9.3 LABELING: INWONERS MET EEN MIGRATIEACHTERGROND EN EEN NEDERLANDSE ACHTERGROND

Wat betekent dit voor de begrippen die we hanteren? Die zullen uiteraard afhangen van de onderzoeksvragen en de beleidskwesties die aan de orde zijn. Het voert hier te ver om een staalkaart te bieden van de mogelijke vragen, indelingen en begrippen.

Bij één specifiek vraagstuk willen we wat langer stilstaan: het omschrijven van nieuwkomers tegenover gevestigden. Wie zich bezighoudt met vraagstukken rond migratie en integratie ontkomt niet aan bevolkingsstatistiek. Wie bevinden zich allemaal op het grondgebied van Nederland, in de verschillende gemeenten en wijken, en welke veranderingen zien we door de tijd heen? Welke indelingen en termen gebruiken we voor het in kaart brengen van nieuwkomers en gevestigden binnen ons land?

Bij dit vraagstuk zien we dat demografen, juristen en sociologen vaak een ander perspectief hanteren. Demografen zullen geneigd zijn om een indeling te maken die verwijst naar het herkomstland van inwoners. Zij zullen onderscheid maken tussen personen die een Nederlandse herkomst hebben en zij die een niet-Nederlandse herkomst hebben. Juristen daarentegen zullen stellen dat het Nederlanderschap een juridische status is en niet noodzakelijkerwijs overeenkomt met het land van herkomst. Migranten met een buitenlandse nationaliteit en staatlozen kunnen na vijf jaar en na succesvolle afronding van het inburgeringstraject het Nederlanderschap verwerven. Sociologen zullen eerder willen weten hoe migratieachtergronden maatschappelijk uitwerken, liefst ook door de tijd heen. Alle drie de benaderingen zijn relevant, afhankelijk van het soort vraagstuk dat aan de orde is.

Inwoners met een migratieachtergrond en met een Nederlandse achtergrond

Wij zullen bij de meer generieke beschrijvingen van de *bevolkingssamenstelling* van Nederland onderscheid maken tussen inwoners die een migratieachtergrond hebben en inwoners die dat niet hebben. De laatsten zullen we aanduiden als inwoners met een Nederlandse achtergrond.

‘Migratie’ in samenstelling met ‘achtergrond’ is in informatieve zin passend, omdat het verwijst naar het feit dat iemand ooit landverhuizer is geweest. Het is passender dan adjectieven als ‘niet-Nederlandse’ of ‘buitenlandse’. Veel inwoners met een migratieverleden zullen immers na verloop van tijd de Nederlandse nationaliteit verwerven en dus in juridische zin ook een Nederlandse achtergrond hebben. Bovendien is een tweedeling in ‘Nederlandse’ versus ‘niet-Nederlandse’ achtergrond onnodig uitsluitend en rangschikkend.

Daarnaast is de toevoeging ‘achtergrond’ inclusiever dan termen als ‘oorsprong’, ‘herkomst’ of ‘komaf’. Ze biedt ruimte voor het feit dat veel burgers een gelaagde of meervoudige identiteit hebben (Sen 2006, Hirsch Ballin 2014). Het label sluit meervoudige achtergronden en identiteiten niet uit – iemand kan zich tegelijk Nederlander voelen, de Nederlandse nationaliteit hebben en waarde hechten aan zijn migratieachtergrond.

Lastig is hierbij wel dat in demografische zin het begrip ‘migratieachtergrond’ al ‘bezet’ is en in die context alle inwoners van Nederland omvat die ooit landverhuizer zijn geweest, bijvoorbeeld ook alle Nederlandse remigranten uit Australië. Niettemin zullen wij bij deze vraagstukken van bevolkingsstatistiek spreken van inwoners met een Nederlandse achtergrond en inwoners met een migratieachtergrond. Daarbinnen kan dan nader worden gespecificeerd en

gevarieerd waar dat relevant is. Zo kunnen we naast ‘personen met een Nederlandse achtergrond’ ook spreken van ‘personen met een Finse achtergrond’, ‘personen met een Turkse achtergrond’, ‘personen met een Centraal-Aziatische achtergrond’, ‘personen met een Noord-Amerikaanse achtergrond’, enzovoorts. Dit alles volgens de CBS-definitie van herkomstland (zie paragraaf 2.2).

Ook kinderen van migranten kunnen vallen onder ‘personen met een migratieachtergrond’

In Nederland geboren kinderen van migranten zijn in strikte zin, vanwege hun geboorteland, te beschouwen als ‘inwoners met een Nederlandse achtergrond’. Soms kan het echter zinvol zijn om de kinderen van migranten apart mee te nemen in de beschrijving van de samenstelling van de bevolking, bijvoorbeeld om de impact van migratie op de bevolkingssamenstelling te laten zien. Bij kinderen van migranten mag men immers nog een direct effect van migratie verwachten (bijvoorbeeld een andere moedertaal). Voor een goed beeld van vooral de sociale effecten van migratie is het in kaart brengen van de tweede generatie daarom van belang.

Een punt hierbij is wie telt als ‘kind van migrant’? Op dit moment is het volgens de afbakening van het CBS voldoende om één in het buitenland geboren ouder te hebben. Wij zullen dat vooralsnog overnemen in de publicaties die we uitbrengen in het kader het WRR-project over migratiediversiteit. Daarbij spelen vooral praktische overwegingen een rol omdat we gebruik maken van CBS-data die gebaseerd zijn op deze afbakening.

We kunnen ons echter voorstellen dat deze afbakening in de toekomst strikter wordt en dat alleen personen die twee in het buitenland geboren ouders hebben als kinderen van migranten worden aangemerkt. Onderzoek wijst uit dat de effecten van migratie op de tweede generatie beperkt zijn, wanneer maar één ouder is geboren in het buitenland. Zowel in sociaal-economisch als in cultureel opzicht zijn er behoorlijke verschillen tussen de tweede generatie met twee respectievelijk één in het buitenland geboren ouder (zie Kooiman et al. 2012; Blom en Jennissen 2014). De laatstgenoemde groep heeft juist meer gemeenschappelijke kenmerken met mensen met een Nederlandse achtergrond. Dit varieert nogal per herkomstgroep. De mate van exogamie (trouwen buiten de eigen herkomstgroep) lijkt hierbij een rol te spelen.

Een ander discussiepunt voor de toekomst is of we in het buitenland geboren migrantenkinderen toch tot de tweede generatie kunnen rekenen als ze voor hun leerplichtige leeftijd naar Nederland zijn gekomen. Deze ‘anderhalve generatie’ spreekt over het algemeen de taal vloeiend en heeft het Nederlandse schoolstelsel doorlopen (Weijters en Scheepers 2003: 155).

De derde generatie (‘nakomelingen’ in brede zin) nemen we niet mee in de bevolkingsstatistiek en valt niet onder de categorie personen met een migratieachtergrond. Bij andere specifieke empirische vragen of beleidskwesties, bijvoorbeeld bij onderzoek naar bepaalde ziektebeelden, intergenerationele sociale stijging, of huwelijkspatronen, kunnen ook volgende generaties nog relevant zijn.

Dan kan worden gesproken van Nederlanders met een Indische, Turkse, of Poolse achtergrond. We zijn dan echter in het domein van de algemene sociologie en sociale geografie beland, waarin het ook gebruikelijk is om onderscheid te maken tussen Friezen, Limburgers, Brabanders, inwoners van de Randstad, gereformeerden, katholieken, moslims, enzovoorts.

Gehele of overige bevolking als referentiegroep hanteren

Bij veel sociale kwesties, bijvoorbeeld rond criminaliteit en werkloosheid, worden nu vaak de ‘personen met een Nederlandse achtergrond’ als referentiegroep gehanteerd bij het opstellen van vergelijkende statistieken. Technisch is het echter correcter om de *gehele* of de *overige* bevolking als referentiegroep te hanteren. Dit doet meer recht aan de huidige samenstelling van de Nederlandse bevolking, die inmiddels voor 22 procent uit personen met een migratieachtergrond bestaat. Bovendien voorkomt dit uitsluitende performatieve effecten. Waar dat relevant is kan uiteraard ook de groep personen met een Nederlandse achtergrond apart in kaart worden gebracht en worden vergeleken met andere groepen en met de bevolking als geheel.

9.4 TOEPASSING VAN DE UITGANGSPUNTEN IN BELEIDSDOSSIEREN

Uitgangspunten worden pas echt beproefd in de praktijk. Daarom laten we hier voor enkele beleidsdossiers bij wijze van voorbeeld zien hoe onze uitgangspunten uit zouden kunnen werken. Het toont vooral welke keuzes onderzoekers en beleidsmakers kunnen maken.

Casus: onderscheid naar herkomst in het onderwijs

In het onderwijs brengen onderzoekers en toezichthouders geregeld verschillen naar herkomst in kaart bij onder meer onderwijsachterstanden, in- en doorstroomcijfers, voortijdig schoolverlaten en baankansen. Zo schrijft de Inspectie van het Onderwijs dat met name de tweede generatie niet-westerse allochtone leerlingen minder vaak dan voorheen doorstroomt naar het hoger onderwijs (Inspectie van het Onderwijs 2016: 21). Het maken van onderscheid lijkt hier gerechtvaardigd aangezien herkomst samen met de opleiding van de ouders volgens de Onderwijsraad nog steeds het meest bepalend is voor leerachterstanden, bijvoorbeeld op het gebied van taalverwerving (Onderwijsraad 2013; Bosker en Guldemon 2004; Mooij et al. 2012; Driessen 2013). Maar het onderscheid ‘westerse’ en ‘niet-westerse’ leerlingen is daarbij niet informatief en relevant. Bij welke leerlingen zitten de problemen precies? Lang niet alle groepen ‘niet-westerse’ leerlingen zullen in dezelfde mate problemen ondervinden. Soms zullen ook kinderen van migranten uit Oost-Europa extra ondersteuning nodig hebben. En welke factoren veroorzaken precies de problemen? Worden de problemen verklaard door het feit dat de ouders thuis een andere taal spreken of een ander pedagogisch

klimaat gewend zijn? Een onderscheid op basis van taalgroepen (Slavisch, Arabisch, enzovoorts) of op basis van het ontwikkelingsniveau van de herkomstlanden zal dan passender zijn.

Casus: jeugdcriminaliteit naar herkomstgroepen

Voor de jeugdcriminaliteit brengen onderzoekscentra, zoals het WODC, niet alleen het algemene beeld in kaart voor alle in Nederland woonachtige jongeren, maar ook de trends in de criminaliteit van jongeren die behoren tot de grootste vier niet-westerse herkomstgroepen. Onderzoekers onderscheiden daarnaast ook de groepen autochtonen, westerse allochtonen, en overige niet-westerse allochtonen. De criminaliteit van vooral Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen vergelijken ze met de omvang en de trends in de criminaliteit gepleegd door autochtone jongeren.

Met behulp van het afwegingskader voor classificatie zouden onderzoekers eerst kunnen nagaan of er geen andere classificatie mogelijk is dan op basis van herkomstland, bijvoorbeeld een sociaal-economische, om ontwikkelingen in de criminaliteit van bepaalde subgroepen afdoende in kaart te brengen. Alleen als er duidelijke aanwijzingen zijn dat een zelfstandig effect van herkomstland in het spel is, is het verantwoord om op een etnische classificatie over te gaan. Dit blijkt overigens zo te zijn. Vooral de factor cultuur lijkt een zelfstandige invloed te hebben (Maden 1993, Le en Stockdale 2008, Jennissen et al. 2009, Blom en Jennissen 2014, Williford et al. 2015).³

Daarbij kan het spreken over personen met bijvoorbeeld een Nederlandse of Marokkaanse achtergrond een minder pejoratieve werking hebben dan het gebruik van de termen ‘autochtoon’, ‘Marokkaanse allochtoon’, enzovoorts. Het onderbrengen van jongeren met een niet-westerse achtergrond, die niet behoren tot de vier grote migrantengroepen, in de ‘vergaarbak’ van ‘herkomstgroep personen met een overige niet-westerse achtergrond’ is niet informatief en daarbij ook nog eens onnodig pejoratief. Het is mogelijk om dit te vervangen door een geavanceerdere indeling die is gebaseerd op een culturele clustering (zie bijvoorbeeld Jennissen et al. 2015). Het is in sommige situaties vooral de factor cultuur die een eigen effect heeft op de neiging tot het vertonen van delinquent gedrag. Deze kan tot op zekere hoogte worden geoperationaliseerd door het vaststellen van iemands herkomstland.

Casus etnische risicofactoren bij diabetes

Diabetes is een aandoening die steeds vaker voorkomt in Nederland. Na correctie voor eigenschappen als leeftijd en BMI, lijkt ook etniciteit een zelfstandige risicofactor te zijn. Zo hebben in Nederland wonende Surinamers, Turken en Marokkanen, ook na correctie voor een aantal achtergrondkenmerken, een verhoogde kans op diabetes (Weijers et al. 1998). Het is een legitiem doel om etnische risicofactoren voor de kans om diabetes te ontwikkelen in kaart te brengen, omdat daar naar

alle waarschijnlijkheid genetische of cultureel bepaalde voedingskenmerken van belang zijn. Voor veel personen in de doelgroep heiligt dit doel het mogelijk pejoratieve middel van het etnisch classificeren.

Het lijkt derhalve gerechtvaardigd om in deze casus onderscheid te maken naar mensen met Turkse, Marokkaanse en Surinaamse achtergrond. Daarbij lopen we overigens meteen op tegen een tekortkoming van het classificeren op basis van herkomstland als een proxy voor etniciteit. De Surinaamse gemeenschap, zowel in Suriname als in Nederland, is namelijk zelf ook erg multi-etnisch. De bevolkingsgroep waarbij de prevalentie van diabetes mellitus type 2 de meest zorgwekkende proporties aanneemt zijn personen met een Hindostaans-Surinaamse achtergrond (Middelkoop et al. 1999; Bindraban et al. 2009). Hier valt in deze casus overigens een mouw aan te passen door gebruik te maken van een door het CBS ontwikkelde methode om Hindostaanse Surinamers van de overige Surinaamse groepen te onderscheiden op basis van namen die aan experts zijn voorgelegd (zie Oudhof en Harmsen 2011).

NOTEN

- 1 'Allochtonen' als aparte categorie wordt dan ook nauwelijks meer gebruikt in rapporten van bijv. het CBS.
- 2 Zo is het begrip 'inheems' in de antropologie een gebruikelijke term om de lokale bevolking van een gebied mee aan te duiden (in contrast met koloniale nieuwkomers). In de internationale literatuur wordt veelal gesproken van 'natives'. Verwarrend is wel dat de term in veel migratiesamenlevingen wordt aangeduid om de pre-koloniale bevolking mee aan te duiden (Inuit, Indianen, Aborigines). Performatief is het ook problematisch, vanwege een koloniale of licht negatieve associatie. In strikte zin is 'uitheems' bovendien het antoniem van inheems.
- 3 De zelfstandige invloed van de factor cultuur op verschillen in crimineel gedrag tussen herkomstgroepen kan worden verdeeld in effecten van 'culturele deviantie' en 'culturele dissonantie' (Driessen et al. 2002). Culturele deviantie is het verschijnsel dat in andere culturen andere opvattingen over de toelaatbaarheid van bepaald gedrag kunnen voorkomen. Culturele dissonantie heeft te maken met het feit dat (tweede generatie) migranten leven in twee verschillende samenlevingen met verschillende normen- en waardenpatronen, die beide een beroep doen op de loyaliteit van de migrant of allochtoon van de tweede generatie. Dit kan vooral bij jongeren leiden tot identiteitsproblemen, die op hun beurt kunnen uitmonden in crimineel gedrag, omdat zowel het normen- en waardenpatroon van de ontvangende samenleving als dat van de samenleving van herkomst op bepaalde vlakken overboord kan worden gezet (Junger en Polder 1991). Door de co-existent van twee verschillende normen- en waardensystemen binnen één persoon, wordt het betreffende individu gewezen op de relativiteit van beide systemen. Dit maakt het verleidelijk één van deze of beide systemen te laten varen als dit voordeel oplevert.

10 EPILOOG

Migratiediversiteit vraagt om classificatiediversiteit

“Every now and again there is a grand cleanup, when current terms are inspected and some are thrown out of the window”, schrijft de antropologe Douglas (1998: 14). In deze verkenning is de grote schoonmaak in het migratie-idioom in kaart gebracht die momenteel plaatsvindt in beleidsdocumenten en in de samenleving. Vooral de onderscheidingen ‘autochtoon-allochtoon’ en ‘westers versus niet-westers’ vallen in ongenade bij nadere inspectie. De huidige migratiediversiteit kan niet gevangen worden in deze simpele tweedelingen die bovendien een uitsluitende werking hebben.

In deze verkenning is een meervoudige aanpak voorgesteld waarbij de empirische of beleidsmatige vraag bepaalt welke classificaties van migrantengroepen worden gebruikt. Afhankelijk van de kwestie die aan de orde is kunnen groepen worden onderscheiden. Bijvoorbeeld: inwoners met een Nederlandse en met een migratieachtergrond bij bevolkingsstatistieken, maar ook arbeidsmigranten, kennismigranten en asielmigranten wanneer het motief van migratie aan de orde is, of een culturele, politieke, of economische indeling op basis van herkomstlanden bij andere beleidsvragen. Daarbij kunnen verschillende indexen worden gebruikt, bijvoorbeeld de Parliamentary Power Index wanneer men wil weten of migranten uit landen met een liberale, democratische traditie komen of niet, of de Human Development Index wanneer men onderscheid wil maken tussen migranten uit arme en uit welvarende landen.

Langetermijnagenda

In deze terminologische verkenning is vooral gekeken naar de clusters en labels rond migratie en integratie die we als WRR zullen hanteren bij het project Migratiediversiteit. We hopen dat onze reflecties en keuzes relevant zullen zijn voor het bredere maatschappelijke debat over migratie en classificatie. Met het oog op dat bredere debat volgen hier nog enkele suggesties voor aanpassingen op de wat langere termijn.

In dit project gaan we voorlopig uit van de bestaande afbakeningen die door het CBS worden gehanteerd in migratie- en bevolkingsstatistieken, zoals een basisindeling op basis van herkomstland en het hebben van één in het buitenland geboren ouder bij het toekennen van een ‘migratieachtergrond’. Dat heeft als voordeel dat de bestaande lange reeksen niet worden onderbroken. Op wat langere termijn is voorstelbaar dat ook de afbakeningen die aan de gehanteerde clusters en labels ten grondslag liggen worden aangepast of uitgebreid – bijvoorbeeld om alleen nog kinderen met twee in het buitenland geboren ouders te rekenen tot de personen met een migratieachtergrond.

Een verdergaande stap is het maken van het hoofdonderscheid naar 'in het buitenland geboren' versus 'in Nederland geboren'. Dat is een neutraal onderscheid waarbij de gehele tweede generatie naar de categorie 'in Nederland geboren' verschuift en wordt gezien als 'Nederlanders'. Binnen het CBS speelt daarnaast al langer de discussie om ook andere demografische kenmerken te betrekken bij een nieuwe indeling, zoals leeftijd bij binnenkomst in Nederland en verblijfsduur. Deze discussies bij WRR en CBS raken aan diverse statistieken van het CBS en vragen een zorgvuldige discussie en afweging.

Beleidsclassificaties doen ertoe, maar ook nieuwe labels raken versleten

Nieuwe labels blijven maar een tijdje fris. Hoewel de hier voorgestelde classificatie-diversiteit een verbetering is ten opzichte van het huidige begrippenapparaat, kunnen ook deze nieuwe indelingen en labels op den duur negatief geladen raken. Beleidscategorieën voor politiek gevoelige zaken zijn nu eenmaal onderhevig aan snelle slijtage (vgl. Köbben 1986).

Classificaties kunnen ingrijpend zijn. Ze trekken scheidslijnen in de samenleving, creëren sociale categorieën en hebben ongewenste effecten. Maar een verandering van clusters en labels impliceert niet dat het maken van onderscheid tussen groepen of het uitsluiten van groepen niet meer plaatsvindt. De figuratie van *gevestigden* versus *buitenstaanders* met als kenmerkende ingrediënten een ongelijke machtsbalans, stereotyperingen, gevoelens van superioriteit en uitsluiting, komt in nagenoeg elke samenleving voor (vgl. Elias en Scotson 1994). Dat geldt zeker voor samenlevingen zoals de onze, die gekenmerkt worden door een permanente instroom van nieuwe migrantengroepen. Beleidsclassificaties hebben op de figuratie van gevestigden versus buitenstaanders een beperkte invloed. Wel kan aan beleidsclassificaties de eis worden gesteld dat ze maatschappelijke tegenstellingen tussen gevestigde burgers en nieuwkomers niet onnodig versterken.

LITERATUURLIJST

- Amiriaux, V. en P. Simon (2006) 'There are no minorities here: cultures of scholarship and public debate on immigrants and integration in France', *International Journal of Comparative Sociology* 47, 3-4: 191-215.
- Andriessen, I., B. van der Ent, M. van der Linden en G. Dekker (2015) *Op afkomst afgewezen. Onderzoek naar discriminatie op de Haagse arbeidsmarkt*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bellaart, H. (2015) 'Diversiteit in Transitie', *Jeugdbeleid* 9: 85- 92.
- Bellido, H., M. Marcén en J. Molina (2016) 'The effect of culture on fertility behavior of US teen mothers', *Feminist Economics* 22, 3: 101-126.
- Berger, P.L. en T. Luckman (1966) *The social construction of reality*, Garden City, N.Y.: Doubleday Anchor Books.
- Beus, J. de (1986) 'Classificatie en beleid', blz. 9-28 in J.W. de Beus en J.A.A. van Doorn (red.) *De geconstrueerde samenleving*, Amsterdam: Boom Meppel.
- Bindraban, N.R., I.G.M. van Valkengoed, G. Mairuhu, F. Holleman, J.B.L. Hoekstra, B.P.J. Michels, R.P. Koopmans en K. Stronks (2009) 'Prevalence of diabetes mellitus and the performance of a risk score among Hindustani Surinamese, African Surinamese and ethnic Dutch: a cross-sectional population-based study,' *BMC Public Health* 8, doi: 1186/1471-2458-8-271.
- Bijl, R. en A. Verweij, A. (2012) *Measuring and monitoring immigrant integration in Europe*, beschikbaar op: www.scp.nl/english/Publications/Publications_by_year/Publications_2012/Measuring_and_monitoring_immigrant_integration_in_Europe.
- Blom, M. en R. Jennissen (2014) 'The involvement of different ethnic groups in various types of crime in the Netherlands', *European Journal on Criminal Policy and Research* 20, 1: 51-72.
- Body-Gendrot, S. (2010) 'Police marginality, racial logics and discrimination in the banlieues of France', *Ethnic and Racial Studies* 33, 4: 656-674.
- Bosker, R.J. en H. Guldemond (2004) *Een herijking van de gewichtenregeling*, Groningen: GION.
- Bourdieu, P. et al. (1993) *La misère du monde*, Parijs: Seuil.
- Bourdieu P. et al. (1999) *The weight of the world. Social suffering in contemporary society*, Cambridge: Polity Press.
- Burchard, A.G. et al. (2003) 'The importance of race and ethnic background in biomedical research and clinical practice', *New England Journal of Medicine* 348, 12: 1170-1175.
- CBS (2000) *Allochtonen in Nederland 2000*, Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2010) *Jaarrapport integratie 2010*, Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2016) *Jaarrapport integratie 2016*, Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Chiswick, B.R. en Z. Wang (2016) *Social contacts, Dutch language proficiency and immigrant economic performance in the Netherlands: a longitudinal study*, Bonn: IZA (Institute for the Study of Labor).

- Dagevos, J. en M. Grundel (2013) *Biedt het concept integratie nog perspectief?* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dmitrieva, J., C. Chen, E. Greenberger, O. Ogunseitan en Y.C. Ding (2011) 'Gender-specific expression of the DRD4 gene on adolescent delinquency, anger and thrill seeking', *Social Cognitive and Affective Neuroscience* 6, 1: 82-89.
- Doorn, J.A.A. van (1986) 'Classificatie en maatschappij', blz. 29-48 in J. W. de Beus en J.A.A. van Doorn (red.) *De geconstrueerde samenleving*. Amsterdam: Boom Meppel.
- Douglas, M. (1987) *How institutions think*, Syracuse: Syracuse University Press.
- Douglas, M en S. Ney (1998) *Missing persons. A critique of personhood in the social sciences*, Berkeley/New York: University of California Press/Russell Sage Foundation.
- Driessen, G. (2013) *De bestrijding van onderwijsachterstanden. Een review van opbrengsten en effectieve aanpakken*, Nijmegen: ITS.
- Elias, N. en J.L. Scotson (1994) *The established and the outsiders: a sociological inquiry into community problems*, Londen: Sage Publications.
- Fassmann, H, U. Reeger en W. Sievers (2009) *Statistics and reality. Concepts and measurements of migration in Europe*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Favell, A. (1998) *Philosophies of integration: immigration and the idea of citizenship in France and Britain*, New York: Palgrave.
- Gonda, X., K.N. Fountoulakis, G. Juhasz, Z. Rihmer, J. Lazary, A. Laszik, H.S. Akiskal en G. Bagdy (2009) 'Association of the s allele of the 5-HTTLPR with neuroticism-related traits and temperaments in a psychiatrically healthy population', *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience* 259, 2: 106-133.
- Groenendijk, K. (2007) 'Allochtonen of burgers: definitiemacht in debat en wetgeving over immigranten', blz. 101-112 in J.W. Duyvendak, G. Engbersen, M. Teeuwen en I. Verhoeven (red.) *Macht en verantwoordelijkheid. Essays voor Kees Schuyt*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Groenendijk, K. (2011) 'Categorizing human beings in EU migration law', blz. 21-36 in S. Bonjour, A. Rea, en D. Jacobs (red.) *The others in Europe*, Brussel: Éditions de Université de Bruxelles.
- Haar, M. van der en D. Yanow (2011) 'Allochtoon als metafoor en categorie. Over de handelingsimplicaties van beleidstaal', *Beleid en Maatschappij* 38, 2: 25-43.
- Haar, M. van der en D. Yanow (2015) 'Noemen en genoemd worden. De beleids categorie 'allochtoon' als sociale identiteit', in H. Davidovic en A. Terlouw (red.) *Diversiteit en discriminatie. Onderzoek naar processen van in- en uitsluiting*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Ham, M. en J. van der Meer (2012) *De etnische bril. Categorisering in het integratiebeleid*, NIDI-boek nr. 84, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hirsch Ballin, E. (2014) *Citizens' rights and the right to be a citizen*, Leiden: Brill/Nijhoff.
- Hughes, E.C. (1994) *Everett C. Hughes on work, race, and the sociological imagination*, Chicago: University of Chicago Press.
- Inspectie van het Onderwijs (2016) *Staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2014/2015*, Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Jenkins, R. (2004) *Social identity*, Londen en New York: Routledge.

- Jennissen, R. et al. (2015) *Migratiediversiteit beter in beeld*, WRR Working Paper 16, Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Jennissen, R., M. Blom en A. Oosterwaal (2009) 'Geregistreerde criminaliteit als indicator van de integratie van niet-westerse allochtonen', *Mens en Maatschappij* 84, 2: 207-233.
- Jennissen, R.P.W., N.L. van der Gaag en L.J.G. van Wissen (2006) 'Searching for similar international migration trends across countries in Europe', *Genus: Journal of Population Sciences* 62, 2: 37-64.
- Jong, de L. (2010) *Being Dutch, more or less*, Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- Junger, M. en W. Polder (1991) *Delinquent gedrag bij jongens uit etnische minderheden: achtergronden, II*, WODC nr. 107, Arnhem: Gouda Quint.
- Kacen, J.J. en J. Lee (2002) 'The influence of culture on consumer impulsive buying behavior', *Journal of Consumer Psychology* 12, 2: 163-176.
- Kidd, K.K., A.J. Pakstis en L. Yun (2014) 'An historical perspective on "The world-wide distribution of allele frequencies at the human dopamine D4 receptor locus"', *Human Genetics* 133, 4: 431-433.
- Köbben, A. (1986) 'Etnische minderheden: de lusten en lasten van een term', blz. 155-165 in J.W. de Beus en J.A.A. van Doorn (red.) *De geconstrueerde samenleving*, Amsterdam: Boom Meppel.
- Kooiman, N., J. Ooijevaar en R. van der Vliet (2012) Diversiteit binnen generaties, blz. 216-232 in J. Ooijevaar, R. van der Vliet en R. van der Bie (red.) *Jaarrapport Integratie 2012*, Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Koopmans, R. (2016) 'Does assimilation work? Sociocultural determinants of labour market participation of European Muslims', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 42, 2: 197-216.
- Le, T.N. en Stockdale, G. (2008) 'Acculturative dissonance, ethnic identity, and youth violence', *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology* 14, 1: 1-9.
- Leerkes, A. (2012) 'Vanaf nu 'eerste generatie autochtonen?', *Demos* 28, 7: 4-5.
- Leerkes, A. en J. Dagevos (2016) 'Herziening van de termen 'autochtoon' en 'allochtoon' is nodig: afschaffen, hernoemen of herdefiniëren?', www.socialelvraagstukken.nl.
- Léonard, M. (2014) 'Census and racial categorization in France: invisible categories and color-blind politics', *Humanity & Society* 381: 67-88.
- Maden, T. (1993) 'Crime, culture and ethnicity', *International Review of Psychiatry* 5, 2/3: 281-289.
- Manenschijn, G. (2008) 'Wat moeten we met allochtoon?', *Onze Taal* 77, 5: 134-136.
- Merton, R.K. (1948) 'The self-fulfilling prophecy', *Antioch Review* 8: 193 - 210.
- Merton, R.K. (1968) *Social theory and social structure*, New York: The Free Press.
- Middelkoop B.J.C., S.M. Kesarlal-Sadhoeram, G.N. Ramsaransing, H.W.A. Struben (1999) 'Diabetes mellitus among South Asian inhabitants of The Hague: high prevalence and an age-specific socioeconomic gradient', *International Journal of Epidemiology* 28: 1119-1123.

- Mooij, T., J. Roeleveld, D. Fettelaar en G. Ledoux (2012) 'Kwaliteitsbeoordeling van scholen primair onderwijs: het correctiemodel van de inspectie vergeleken met andere modellen', *Pedagogische Studiën* 89: 272-287.
- Moukaddim, Hasib (2012) 'Ik ben geen allochtoon, ik ben een Marokkaanse Nederlander', *De Volkskrant* 1 juni.
- Mulder, L. (2013) 'Allochtone leerlingen en onderwijsachterstand. De ontwikkeling van specifiek naar generiek beleid', in L. Coello, J. Dagevos, C. Huinder, J. van der Leun en A. Odé (red.), *Het minderhedenbeleid voorbij. Motieven en gevolgen*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Ng, C.H., S. Easteal, S. Tan, I. Schweitzer, B.K.W. Ho en S. Aziz (2006) 'Serotonin transporter polymorphisms and clinical response to sertraline across ethnicities', *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry* 30, 5: 953-957.
- Omlo, Jurriaan, Sinan Çankaya en Nadia Bouras (2013) 'Schaf het integratiebeleid af!', *Trouw* 3 maart.
- Onderwijsraad (2001) *Met 't oog op onderwijsachterstanden*, Den Haag: Onderwijsraad.
- Onderwijsraad (2013) *Vooruitgang boeken met achterstandsmiddelen*, Den Haag: Onderwijsraad.
- Oudhof, K. en C. Harmsen (2011) *Surinamen: een methodologische beschrijving van de werkwijze om Surinamers te onderscheiden naar etnische groep*, Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek (interne nota).
- Özdil, Z. (2016) 'Kap met integratie, begin eens met vermenging' *Blog KIS* 7 april, www.kis.nl/blog/kap-met-integratie-begin-eens-met-vermenging.
- Perrin, N., L. Dal en M. Poulain (2015) 'The objective approaches of ethnic origins in Belgium: methodological alternatives and statistical implications', in P. Simon, V. Piché en A. Gagnon (red.) *Social statistics and ethnic diversity: cross-national perspectives in classifications and identity politics*, Springer.
- Piquero, A.R. (2015) 'Understanding race/ethnicity differences in offending across the life course: gaps and opportunities', *Journal of Developmental and Life-Course Criminology* 1, 1: 21-32.
- RMO (2012) *Tussen afkomst en toekomst: Etnische categorisering door de overheid*, Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Rosenthal, R. en L. Jacobson (1992) *Pygmalion in the classroom*, New York: Irvington.
- Sadeghi, Bahram (2006) 'Wij en zij. Allochtoon dat ben je voor je hele leven' *Trouw*, Opinie, 29 december.
- Schinkel, W. (2008) *De gedroomde samenleving*, Kampen: Uitgeverij Klement.
- Scholten, P.W.A. (2008) *Constructing immigrant policies. Research-policy relations and immigrant integration in the Netherlands, 1970-2004*, Enschede: Universiteit Twente (dissertatie).
- Scott, J. (1998) *Seeing like a state. How certain schemes to improve the human condition have failed*, Londen en New Haven: Yale University Press.
- SCP (2009) *Jaarrapport integratie 2009*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Sen, A (2006) *Identity and violence. The illusion of destiny*, New York: W.W. Norton & Company.

- Simon, P. (2008) 'The choice of ignorance. The debate on ethnic and racial statistics in France', *French Politics, Culture & Society* 26, 1: 7-31.
- Stone, D.A. (1988) *Policy paradox and political reason*, New York: Harper Collins Publishers.
- Tajfel, H. en J.C. Turner (1979) *An integrative theory of intergroup conflict*, blz. 33-47 in W.G. Austin en S. Worchel (red.) *The social psychology of intergroup relations*, Monterey, CA: Brooks/Cole.
- United Nations Division of Statistics (2016) *Composition of macro geographical (continental) regions, geographical sub-regions and selected economic and other groupings*, beschikbaar op: <http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm>.
- Verweij, A.O. en Th. J. Roelandt (1991) *Minderheden in Nederland, identificatie van allochtonen, een haalbaarheidsanalyse*, Rotterdam: Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek.
- Verweij, A.O. (1992) *Koppelen of ontsproten? Lokale registraties en de bruikbaarheid voor het minderhedenbeleid*, Rotterdam: Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek.
- Verweij, A.O. (1993) *Hoe meten gemeenten? De informatievoorziening over etnische minderheden bij de vier grote steden*, Rotterdam: Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek.
- Verweij, A.O. (1993) 'De mist lost op, etnische registratie en informatievoorziening over de maatschappelijke positie van etnische groeperingen', *Migrantenstudies* 1993, 3: 2-17.
- Verweij, A.O. (1994) *Minderheden in Nederland, Beter meten 4, Aanbevelingen bij het rapportagesysteem toegankelijkheid en evenredigheid*, Rotterdam: Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek.
- Wacquant, L. (2008) *Urban outcasts: a comparative sociology of advanced marginality*, Cambridge: Polity Press.
- Weijers, R.N.M., D.J. Bekedam en H. Oosting (1998) 'The prevalence of type 2 diabetes and gestational diabetes mellitus in an inner city multi-ethnic population', *European Journal of Epidemiology* 14, 7: 693-699.
- Weijters, G. en P. Scheepers (2003) 'Verschillen in sociale integratie tussen etnische groepen: beschrijving en verklaring', *Mens en Maatschappij* 78, 2: 144-157.
- Wieringa, N., A. Hardon, K. Stronks, A. M'charek (red) (2005) *Diversity among patients in medical practice: challenges and implications for clinical research*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Williford, A., P.J. Fite, M. Johnson-Motoyama en A.L. Frazer (2015) 'Acculturative dissonance and risks for proactive and reactive aggression among Latino/a adolescents: implications for culturally relevant prevention and interventions', *The Journal of Primary Prevention* 36, 6: 405-418.
- WRR (1979) *Etnische minderheden*, Den Haag: SDU.
- WRR (1989) *Allochtonenbeleid*, Den Haag: SDU.
- WRR (2007) *Identificatie met Nederland*, Amsterdam: AUP.

Yanow, D., M. van der Haar en K. Völke (2016) 'Trouble taxonomies and the calculating state: everyday categorizing and "race-ethnicity" – The Netherlands case', *Journal of Race, Ethnicity and Politics* juni: 1-40.

MIGRATIE EN CLASSIFICATIE:

NAAR EEN MEERVOUDIG MIGRATIE-IDIOOM

De termen 'allochtoon' en 'autochtoon' hebben hun tijd gehad.

De tweedelingen 'allochtoon' versus 'autochtoon' en 'westers' versus 'niet-westers' zijn niet meer passend voor hedendaagse vraagstukken van immigratie en integratie. De migranten zijn inmiddels zo verschillend qua herkomstland en migratiemotief dat ze niet meer onder de overkoepelende termen 'allochtonen' of 'westers' en 'niet-westers' zijn te vangen. Deze labels hebben daarnaast een uitsluitende en onderschikkende werking. De term 'allochtoon' ('van een ander land') is bovendien onjuist voor de tweede generatie omdat die in Nederland is geboren. Ook de tweedeling 'westers' versus 'niet-westers' kan beter vervangen worden door een meervoudig en variabel onderscheid naar herkomstgroepen (bijvoorbeeld Nederlandse, Turkse, Centraal-Aziatische achtergrond). Bij het beschrijven van de samenstelling van de bevolking spreekt de WRR over inwoners met een Nederlandse en een migratieachtergrond.

In deze verkenning onderzoekt de WRR het idioom van immigratie en integratie voor zijn project over migratiediversiteit. De bevindingen kunnen ook bruikbaar zijn voor het bredere beleidsdebat. Aan de orde komen de ontwikkeling van de termen 'autochtoon' en 'allochtoon' en 'westers' en 'niet-westers', de kritiek hierop en enkele alternatieven.